

Discourse Analysis of Resistance in *The Thorn and the Carnation* by Yahya Sinwar Based on Laclau and Mouffe's Approach

Azadeh Ghaderi

Assistant Professor of Arabic Language and Literature, Department of Theology, Faculty of Law, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran: a.ghaderi@uk.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received October 6 October
2025

Received in revised form 12
November 2025

Accepted 2 December 2025
Published online 2 December
2025

Keywords:

Myth,
Discourse Analysis,
Antagonism,
Zionist,
Resistance,
Hegemony.

ABSTRACT

Laclau and Mouffe's theory of discourse analysis, by foregrounding the discursive nature of social phenomena, offers an innovative framework for understanding society that facilitates the redefinition of identity and the envisioning of society's future. Drawing upon this theoretical framework and recognizing the need to clarify the mechanisms through which hegemonic narratives are constructed and consolidated within the discursive space of Palestinian society, the present study examined Yahya Sinwar's novel *Al-Shawk wa al-Qaranful (The Thorn and the Carnation)* through a descriptive-analytical method. The analysis was grounded in key concepts, including articulation, nodal point, antagonism, hegemony, marginalization and foregrounding, myth, accessibility, and credibility. The findings indicated that by employing the principle of antagonism and constructing a hostile discursive order, Sinwar not only narrates the political history of a particular period but also utilizes the literary structure of the novel to construct the identity and meaning of the discourse of "We" (the Resistance) in opposition to the "Other" (the Zionist). The identities of Palestinian subjects in the novel are constituted through their absolute opposition to the external, threatening other, namely Zionism, via the logic of equivalence, whereas the agonistic and pluralistic structure of Palestinian society is articulated through the logic of difference. Moreover, the novel functions not merely as a narrative text but as a hegemonic instrument that seeks to marginalize the dominant Zionist discourse while foregrounding the discourse of resistance on the basis of religious, cultural, and educational principles and transforming it into an objective social reality within Palestinian society. By positioning the myth of Hamas in a context of accessibility during periods of crisis and imbuing it with historical-religious credibility, the discourse of Islamic resistance presents itself as the sole viable and hegemonic alternative to the failed discourses of compromise, particularly Fatah's discourse of reconciliation and negotiation.

Cite this article: Ghaderi, Azadeh (2026). Discourse Analysis of Resistance in *The Thorn and the Carnation* by Yahya Sinwar Based on Laclau and Mouffe's Approach. *Journal of Resistance Literature*, 18 (34), 165-188.
<http://doi.org/10.22103/jrl.2025.26043.3090>

© The Author(s).

DOI: <http://doi.org/10.22103/jrl.2025.26043.3090>

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

1- Introduction

The discourse analysis theory developed by Laclau and Mouffe, with its emphasis on the inherently discursive constitution of social phenomena, offers an innovative framework for interpreting society, redefining identity, and envisioning alternative futures. Within this theoretical perspective, all social phenomena are discursive constructions whose identities are constituted through relations of competition and hegemonic struggle.

Palestinian resistance literature represents a prominent example of the dynamic interplay among language, power, and ideology. Rather than merely reflecting reality, this body of literature actively participates in the construction of identity, the mobilization of public sentiment, and resistance against structures of domination.

The primary objective of the present study was to investigate how hegemonic narratives are constructed and stabilized within the discursive space of Palestinian society through an examination of Yahya Sinwar's novel *Al-Shawk wa al-Qaranful* (*The Thorn and the Carnation*). The study sought to explore the representation of the discourse of resistance and the manner in which two antagonistic and mutually exclusive discourses, i.e., Palestinian resistance and Zionism, are constructed in opposition to one another.

The study addresses the following research questions: Through which signifiers and articulatory practices are subject identities constructed? What strategies are employed to render the discourse of resistance hegemonic?

2- Method

This study employed a descriptive-analytical approach based on Laclau and Mouffe's theory of discourse analysis. By extending the scope of critical discourse analysis from linguistics to politics and social sciences, this theoretical framework provides a robust instrument for examining social dynamics and political processes.

The key concepts employed to explain the process of meaning-making within the discourse of resistance and its confrontation with the dominant discourse include articulation, nodal point, antagonism, hegemony, marginalization, foregrounding, myth, accessibility, and credibility. Particular attention was given to political processes and the articulation of signifiers through which power is consolidated and meaning is produced.

3- Findings

The analysis demonstrated that the author does not merely recount the political history of a particular period; rather, he deliberately employs the literary structure of the novel to construct identity and generate meaning for the discourse of “We” (the Resistance) in opposition to the “Other” (the Zionist).

3-1. Discursive Order and Antagonism

By drawing upon the principle of antagonism and constructing a hostile discursive order, the author foregrounds the opposition between *al-Shawk* (*the Thorn*, symbolizing hardship and defense) and *al-Qaranful* (*the Carnation*, symbolizing love and sacrifice) in the novel’s title. This opposition encapsulates the intertwined and conflict-ridden condition of Palestinian society.

Within the novel, the identities of Palestinian subjects are constructed through their opposition to the external, threatening “Other”, namely Zionism, via the logic of equivalence. Within this chain of equivalence, the diverse demands of various resistance factions (the *Fida’iyyun*, *al-Jabhah al-Waṭaniyyah* [the National Front], Fatah, and others) are represented as unified and homogeneous in the face of an external threat.

Concurrently, the agonistic and pluralistic structure of Palestinian society is articulated through the logic of difference, whereby internal contradictions among Palestinian groups are acknowledged yet ultimately subsumed within the broader framework of a shared political community (agonism).

3-2. Articulation and Hegemony

Within the resistance discourse, concepts such as history, Palestine, legacy, religion, loyalty, martyrdom operations, and prison are articulated around the nodal point of homeland. Prison is reimagined as a “university” for education and personal development, while loyalty, elevated to the level of an ideal, as exemplified by the character of Abd al-Mun‘im, who kills an intelligence officer rather than becoming an informant, is foregrounded as a positive signifier within this discourse.

In the dominant Zionist discourse, concepts such as usurpation, massacre, destruction of history and culture, corruption, espionage, and terror are articulated around the nodal point of the “Jewish state”. The author’s depiction of Zionists, highlighting the assassination of resistance figures, the deployment of prostitution and narcotics to foster systematic corruption, and the coercion of people into espionage, results in the marginalization of the dominant discourse.

The novel functions as a hegemonic apparatus that foregrounds the discourse of Islamic resistance based on religious, cultural, and educational principles, contributing to its objectivation within Palestinian society.

3-3. Myth-Making and Objectivity

By positioning the myth of Hamas in a state of accessibility during periods of crisis and imbuing it with historical-religious credibility, the discourse of Islamic resistance presents itself as the sole viable and hegemonic alternative to discredited discourses, such as Fatah's strategy of compromise and negotiation.

Credibility is secured through the discourse's association with indisputable religious and cultural values, including references to the Divine Promise, allusions to historical and religious figures (such as Salah al-Din al-Ayyubi and the narrative of the Jews and the Prophet Moses), and the assertion that the land of Palestine has been sanctified by the blood of the Prophet's Companions.

Accessibility is achieved by anchoring the discourse in the lived experiences of ordinary people, including oppression, martyrdom, and the suffering caused by occupation, while demonstrating that these experiences are not confined to elites. This process of objectification is reflected in ideological shifts within small-scale networks of power, such as the replacement of traditional expressions (e.g., "commemorative handkerchief") with the vocabulary of resistance (e.g., "gunpowder rifle") in mothers' lullabies as well as in children's games, crafting spiked boards to puncture Israeli vehicles.

4- Conclusion

The novel *Al-Shawk wa al-Qaranful (The Thorn and the Carnation)* constitutes a powerful and systematic literary representation of discourse theory and its central concept of antagonism. Through the deliberate and oppositional articulation of signifiers, the author reinforces the intellectual and ideological foundations of a resistance discourse rooted in faith, loyalty, and history, in stark contrast to the destructive and usurping logic attributed to the Zionist discourse.

Sinwar's discursive strategy transforms the discourse of Islamic resistance into a hegemonic and objectified formation that prioritizes spiritual and cultural education over armed struggle. At the same time, Palestinian society is depicted as an agonistic and democratic structure whose internal differences and contradictions, when confronted with an external threat, converge into an equivalent and unified collective identity. Ultimately, by positioning the myth of Hamas as the only available source of meaning during times of crisis and systematically linking it to religious and historical values through the mechanisms of credibility and accessibility, this discourse consolidates itself as the ultimate locus of legitimacy within Palestinian society.

تحلیل گفتمان مقاومت در رمان «الشوک و القرنفل» یحیی السنوار با تکیه بر رویکرد لاکلاو و موفه

آزاده قادری ✉

استادیار، بخش الهیات، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان. رایانامه: a.ghaderi@uk.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	نظریه تحلیل گفتمان لاکلاو و موفه با تأکید بر ماهیت گفتمانی پدیده‌های اجتماعی، چهارچوبی نوین برای فهم جامعه ارائه داده‌است که امکان بازتعریف هویت و چشم‌انداز آینده جامعه را فراهم می‌آورد. این پژوهش با تکیه بر این نظریه و با توجه به ضرورت درک چگونگی شکل‌گیری و تثبیت روایت‌های هژمونیک در فضای گفتمانی جامعه فلسطین، با روش توصیفی-تحلیلی، رمان «الشوک و القرنفل» یحیی السنوار را بررسی کرده‌است. این پژوهش بر مفاهیم کلیدی همچون مفصل‌بندی، دال مرکزی، ضدیت، هژمونی، حاشیه‌رانی و برجسته‌سازی، اسطوره، قابلیت دسترسی و اعتبار استوارست. نتایج تحلیل، حاکی از آن است که السنوار با بهره‌گیری از اصل ضدیت و ساخت نظم گفتمانی متخاصم، نه تنها تاریخ سیاسی یک دوره را روایت می‌کند، بلکه از ساختار ادبی برای هویت‌بخشی و معنامندی به گفتمان ما (مقاومت) در برابر غیر (یعنی صهیونیست) استفاده کرده‌است. هویت سوژه‌های فلسطینی در رمان، از طریق تقابل مطلق با غیر خارجی و تهدیدکننده یعنی صهیونیسم، با کاربست مفهوم منطق هم‌ارز قوام می‌یابند؛ درحالی که ساختار آگونیستی و تکثرگرایی جامعه فلسطین از طریق منطق تفاوت، تبیین شده‌است. افزون بر این، رمان یادشده تنها یک روایت صرف نیست، بلکه به مثابه ابزار هژمونیک عمل می‌کند تا صهیونیست (یعنی گفتمان مسلط) را به حاشیه‌براند و گفتمان مقاومت را براساس اصول دینی، فرهنگی و تربیتی برجسته‌ساخته و آن را در جامعه فلسطین به عینیت تبدیل کند. گفتمان مقاومت اسلامی با قراردادن اسطوره حماس در موقعیت قابلیت دسترسی در بحران و تزریق اعتبار تاریخی-دینی به آن، تنها جایگزین واقعی و هژمونیک در برابر گفتمان‌های شکست‌خورده (رویکرد مصالحه و مذاکره فتح) مطرح می‌کند.
کلیدواژه‌ها: اسطوره، تحلیل گفتمان، تخاصم، صهیونیست، مقاومت، هژمونی.	

استناد: قادری، آزاده (۱۴۰۵). تحلیل گفتمان مقاومت در رمان «الشوک و القرنفل» یحیی السنوار با تکیه بر رویکرد لاکلاو و موفه. *ادبیات پایداری*، ۱۸ (۳۴)، ۱۶۵-۱۸۸.

<http://doi.org/10.22103/jrl.2025.26043.3090>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۱- مقدمه

در عصر کنونی با توسعه مطالعات تحلیل گفتمان، زبان صرفاً ابزاری برای ارتباط نیست؛ بلکه عنصری اساسی در شکل‌گیری و تداوم واقعیت اجتماعی به‌شمار می‌آید و به‌عنوان نظامی پویا و پیچیده، هم‌سازنده و هم‌برساخته اجتماع در نظر گرفته می‌شود که در شکل‌گیری ادراکات، باورها و هویت‌های فردی و اجتماعی نقش اساسی ایفا می‌کند. نقش سازنده و برساخت اجتماعی زبان، به‌ویژه در حوزه ادبیات و متون ادبی، اهمیتی دوچندان می‌یابد؛ زیرا ادبیات، به‌عنوان یک کنش زبانی، صرفاً بیانگر دیدگاه‌ها و تجربیات نویسنده نیست، بلکه در قامت یک نظام نشانه‌شناختی، عرصه‌ای برای رقابت گفتمانی و بازنمایی ایدئولوژیکی و مناسبات قدرت است که با استفاده از ظرفیت‌های زبانی و بلاغی، می‌تواند بر افکار، احساسات و رفتار خوانندگان تأثیر بگذارد و به‌تدریج، واقعیت‌های اجتماعی را بازتعریف کند.

۱-۱. بیان مسئله

در دیدگاه تحلیل گفتمان لاکلاو و موفه^۱، تمامی پدیده‌های اجتماعی، ساخت‌هایی گفتمانی در نظر گرفته می‌شوند که هویت آن‌ها در یک رابطه رقابتی و هژمونیک - نه در ماوراء و خارج از جهان کنونی - شکل می‌گیرد؛ گفتمان‌ها نیز در فضای جغرافیایی و ناظر به تحولاتی که در جهان رخ می‌دهد، ساخت می‌یابند و هویت خود را به‌واسطه ارتباطی که با سایر گفتمان‌ها دارند، بازتعریف می‌کنند. براساس همین سیالیت معنا در میان گفتمان‌ها، پویایی تغییرات اجتماعی رخ می‌دهد، از این‌رو ادبیات مقاومت فلسطین به‌مثابه گفتمان، به‌طور مستقیم با مسائل سیاسی، اجتماعی و هویتی مرتبط است و نمونه‌ای برجسته از تعامل پویا بین زبان، قدرت و ایدئولوژی به‌شمار می‌آید که صرفاً وسیله‌ای برای بیان واقعیت نیست، بلکه کنشی است که به‌طور فعال در ساخت هویت، بسیج افکار عمومی و مقاومت در برابر ساختارهای سلطه نقش دارد. لذا بررسی رمان «الشوک و القرنفل» یحیی سنوار، با تکیه بر این رویکرد، به‌عنوان نمونه‌ای از این گونه ادبی این امکان را می‌دهد که نحوه رقابت و مبارزه گفتمان‌ها برای کسب هژمونی در متن این رمان قابل‌بررسی باشد. این نوع تحلیل‌ها، برای بررسی ادبیات مقاومت فلسطین - که خود عرصه رقابت و مبارزه گفتمان‌هاست - بسیار ضروری و کارآمد است و به‌کارگیری آن در رمان یادشده، به تبیین بهتر و دقیق‌تر هدف متن ادبی (یعنی ترسیم واقعیت‌های سیاسی و اجتماعی جامعه فلسطین) کمک می‌کند و از سویی بیشتر بر جنبه‌های تاریخی، سیاسی و فرهنگی متن تمرکز می‌کند تا آن‌ها را به مخاطب بازنمایاند و در نهادش نهادینه سازد. بر این اساس، پژوهش حاضر در پی پاسخ به سؤالات زیر است:

هویت‌بخشی با تکیه بر چه دال‌هایی و مفصل‌بندی‌هایی صورت پذیرفته است؟ ماهیت سیال معنا و هویت‌ها چگونه در تعارضات گفتمانی شکل می‌گیرند؟ استراتژی‌های به‌کاررفته در هژمونیک کردن گفتمان مقاومت کدام‌اند؟

۱-۲. پیشینه و ضرورت پژوهش

تاکنون پژوهش‌هایی با تکیه بر نظریه تحلیل گفتمان انجام شده است که می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: شیرازی و کسرایی (۱۳۸۸) در مقاله «نظریه لاکلاو و موفه؛ ابزاری کارآمد در فهم و تبیین پدیده‌های سیاسی» مفاهیم این نظریه را در قامت یک چهارچوب علمی برای علم سیاست شرح داده‌اند؛ مقدمی (۱۳۹۰) در مقاله «نظریه تحلیل گفتمان لاکلاو و موفه و نقد آن» از جنبه انتقادی به این نظریه نگریسته و از منظر حکمت اسلامی آن را نقد کرده است؛ آهنگر و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله «بررسی انتقادی مؤلفه‌های اجتماعی-فرهنگی فیلم (فروشنده) بر اساس الگوی لاکلاو و موفه» دال‌های مرکزی و مفصل‌بندی

گفتمان‌های موجود در فیلم و نظام معنایی شکل گرفته در هر گفتمان را شناسایی کرده‌اند؛ خورش و توحیدی‌فر (۱۳۹۹) در مقاله «فرآیند به‌کارگیری نقاب برای اسطوره‌سازی در تحلیل گفتمان لاکلاو و موفه، در قصیده خروج رأس‌الحسین من المدن الخائنه از قاسم حداد» با تأکید بر مؤلفه اسطوره‌سازی و وجه استعاری در کنار تصوّر اجتماعی، کاربست تکنیک نقاب در این قصیده را بررسی کرده‌است؛ امیدوار (۱۴۰۰) در مقاله «تحلیل گفتمان انتقادی اشعار احلام نصر براساس نظریه لاکلاو و موفه» اشعار احلام نصر را به‌عنوان شاعر داعش بر اساس مفاهیم دال مرکزی، وقته‌ها، دال شناور، دال خالی بررسی کرده‌است؛ همچنین انصاری و صادقی (۱۴۰۲) در مقاله «تحلیل گفتمان داعش در رمان وشم الطائر بر مبنای نظریه تحلیل گفتمانی لاکلاو و موفه» عناصر گفتمانی گروه داعش، مشخص‌ساختن دال مرکزی، دال شناور، دال خالی، برجسته‌سازی، حاشیه‌رانی و تعیین مفصل‌بندی حاکم بر گفتمان آن در رمان «وشم الطائر» را بررسی کرده‌اند.

بررسی پیشینه تحقیق، نشان داد که در پژوهش‌های یادشده؛ مباحث عینیت گفتمانی، قابلیت دسترسی و اعتبار، شکل‌گیری هویت، مناسبات قدرت و هژمونی در آن‌ها، بررسی‌نشده و افزون‌بر این، بررسی رمان «الشوک و القرنفل» با تکیه بر نظریه لاکلاو و موفه، در میان پژوهش‌های مشابه، خالی است؛ از این‌رو در پژوهش حاضر، گفتمان مقاومت با در نظر گرفتن مفاهیم کلیدی نظریه یادشده در تبیین و تحلیل پدیده‌های اجتماعی و سیاسی، در این رمان بررسی می‌شود.

۱-۳. روش پژوهش

این پژوهش با روش کتابخانه‌ای و همچنین بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی، با هدف بازنمایی گفتمان مقاومت در پی بازنمایی شکل‌گیری این گفتمان است تا علاوه بر تأکید بر جنبه‌های روایی متن رمان «الشوک و القرنفل» به نحوه تقابل دو گفتمان متضاد و متعارض (مقاومت فلسطین و صهیونیست) بپردازد و هویت‌بخشی هر گفتمان و جدال بر سر تثبیت معنا را بنمایاند.

۱-۴. مبانی نظری پژوهش

تحلیل گفتمان لاکلاو و موفه: چارچوبی پسا ساختارگرا برای مطالعات ادبی

نظریه تحلیل گفتمان لاکلاو و موفه، عرصه تحلیل گفتمان انتقادی را از حوزه زبان‌شناسی به سیاست و علوم اجتماعی تسری می‌دهد. این نظریه، ابزاری کارآمد برای تحلیل‌های اجتماعی و فرایندهای سیاسی جامعه به‌شمار می‌آید؛ به‌طور کلی نظریه تحلیل گفتمان لاکلاو و موفه، متشکل از دو بعد نظری معنایی و سیاسی-اجتماعی است که در نهایت، در نظریه‌ای پسا ساختارگرا تلفیق و نمود می‌یابد. نظریه معنایی آنها از سوسور آغاز شد و با دریدا^۱ بسط می‌یابد؛ بعد سیاسی نظریه‌شان نیز با نقد مارکسیسم شروع می‌شود و با دیدگاه‌های هژمونی گرامشی، ایدئولوژی آلتوسر^۲ و دیرینه‌شناسی فوکو^۳ درمی‌آمیزد؛ مارکسیسم نقطه شروعی برای اندیشیدن راجع به امر اجتماعی، و ساختارگرایی نظریه‌ای درباره معنا در اختیار آن دو قرار داده‌است. «مفهوم گفتمان در نظر لاکلاو و موفه به‌شدت از سنت سوسوری که در نظام نظری دریدا رادیکال می‌شود، متأثر است و به این معنا ناظر است که تمام دال‌ها، ابژه‌ها، اشیاء و کنش‌ها معنای خود را نه در ارجاع به یک معنای فراگفتمانی (metadiscursive meaning)، بلکه در نظام تفاوت‌ها و در چهارچوب یک گفتمان مشخص کسب می‌کنند» (کلانتری، ۱۳۹۱: ۱۳۴). از این‌رو گفتمان را، تثبیت معنا درون یک قلمرو خاص می‌دانند: «گفتمان، کلیتی است که در آن هر نشانه در قالب یک بعد و به‌واسطه رابطه‌اش با سایر نشانه‌ها تثبیت شده‌است. یک گفتمان از طریق تثبیت نسبی معنا، حول گره‌گاه‌های خاص شکل می‌گیرد» (لاکلاو و موفه، ۱۴۰۲: ۱۱۲). پس گفتمان به‌مثابه ساختار ناپایدار معنا تعریف می‌شود که از طریق مفصل‌بندی (Articulation) عناصر پراکنده، شکل می‌گیرد که آن را در یک طرح

1. Saussure
2. Derrida
3. Althusser

کلی تبیین کرده‌اند: «ما مفصل‌بندی را هرگونه عملی به‌شمار خواهیم آورد که رابطه‌ای را میان مؤلفه‌ها تثبیت می‌کند به‌نحوی که هویتشان در نتیجه عمل مفصل‌بندی، تغییر کند. آن کلیت ساختاریافته ناشی از عمل مفصل‌بندی را، گفتمان خواهیم خواند. مواضع مبتنی بر تفاوت را تا زمانی که در قالب یک گفتمان، مفصل‌بندی شده باشند بعد می‌نامیم؛ در مقابل، هر تفاوتی را که به‌شکل گفتمانی مفصل‌بندی نشده باشد، عنصر نام خواهیم نهاد» (همان: ۱۰۵). بنابراین، لاکلاو و موفه، تمامی پدیده‌های اجتماعی را گفتمانی در نظر می‌گیرند و بازتولید معنا و نحوه انتساب معنا (ascription of meaning)، اعمالی سیاسی‌اند. این دو نظریه‌پرداز بر این نکته تأکید کردند که فرایندهای سیاسی بیشترین اهمیت را دارند و سیاست، اولویت دارد و مفصل‌بندی سیاسی تعیین می‌کند که چگونه فکر و عمل کنیم، چگونه جامعه را خلق کنیم، سیاست تعریف محدودی ندارد؛ بلکه برعکس مفهوم گسترده و به معنای سازماندهی جامعه به ترتیبی خاص که تمامی سایر شکل‌های ممکن دیگر را طرد می‌کند، است. بدین ترتیب امری سطحی نیست که از واقعیت اجتماعی عمیق‌تری خبر دهد؛ بلکه سازماندهی اجتماعی و ماحصل فرایندهای مستمر سیاسی است (فیلیپس و یورگنسن، ۲۰۰۲: ۷۱). لاکلاو و موفه با تغییر و بسط نظریه گرامشی^۱، مفهوم هژمونی را از او وام گرفته‌اند و در نظریه گفتمان خود به‌کار بردند؛ تا تولید معنا، ابزاری برای ثبات روابط قدرت باشد همچنین با نقد مارکسیسم سنتی، همه صورت‌بندی‌های اجتماعی را حاصل فرایند گفتمانی می‌دانند، لذا گروه‌های اجتماعی و انواع هویت‌های جمعی و همچنین اجتماعات متعدد، برساخته فرایندهای سیاسی و گفتمانی هستند. از آنجا که این نظریه، اساساً به‌مثابه روش‌شناسی برای مسائل و فرایندهای سیاسی در جامعه مطرح شده است و ابزار زبانی دقیق و منسجمی برای مطالعات زبانی ارائه نمی‌کند؛ با توجه به موضوع این پژوهش، از شرح و تفصیل همه جزئیات مبانی نظری آن صرف‌نظر می‌شود و بر مفاهیم اصلی نظریه از جمله: نظم گفتمانی، دال مرکزی، مفصل‌بندی، ضدیت، غیریت، قدرت، هژمونی، حاشیه‌رانی و برجسته‌سازی، عینیت گفتمانی، منطق هم‌ارز و منطق تفاوت، اسطوره‌سازی، قابلیت اعتبار و دسترسی به فرایندهای معنادرزای گفتمان مقاومت و نحوه تقابلش با گفتمان مسلط، بازنمایی واقعیت هویت‌ها و جامعه سیاسی فلسطین (به‌خصوص نوار غزه) تمرکز می‌گردد و در بدنه پژوهش، مبانی نظری به‌صورت تحلیلی-تطبیقی تبیین می‌شوند.

۲- بحث

بر اساس یافته‌های پژوهش، گفتمان مقاومت در رمان «الشوک و القرنفل»، با تکیه بر رویکرد لاکلاو و موفه، تحت عناوین زیر تحلیل می‌گردد:

۲-۱. رمان الشوک و القرنفل از گونه‌ای ادبی تا کنشی سیاسی

رمان «الشوک و القرنفل» نوشته شهید یحیی السنوار، مبارز و رئیس دفتر حماس است. داستان این رمان، پیرامون خانواده‌ای فلسطینی در اردوگاه الشاطی در نوار غزه و اردوگاه خان‌یونس شکل می‌گیرد تا تصویری جامع از این موارد ارائه دهد: زندگی مردم فلسطین و روابط انسانی در اردوگاه‌ها، اتفاقات تاریخی، معضلات فرهنگی و اجتماعی ناشی از اشغالگری، بعد اشغال، تفاوت مردم غزه با مردم کرانه باختری و بی‌میلی ساکنان کرانه باختری برای شرکت در مقاومت علیه اسرائیل.

این کتاب، ۳۰ فصل دارد و راوی داستان، احمد فرزند کوچک خانواده است. سایر اعضای خانواده، حسن و محمود که برادران راوی هستند، هریک نماینده یک گروه و هویت جمعی‌اند. قهرمان و یکی از شخصیت‌های اصلی داستان، ابراهیم پسرعموی احمد است که نماد مقاومت اسلامی (حماس) است. در مکالمات بین احمد و سایر شخصیت‌ها، برخی مسائل اعتقادی و اختلافات گفتمانی میان بعضی فلسطینی‌ها و دیدگاهشان نسبت به سایر گروه‌های مقاومت تشریح می‌شود که بیانگر تاریخچه مقاومت فلسطین است؛ زمان داستان از ناکامی ۱۹۶۷ تا انتفاضه سال ۲۰۰۰ میلادی را دربرمی‌گیرد.

سنوار در این رمان بر تغییرات در ایدئولوژی‌های سیاسی از ملی‌گرایی تا اسلام‌گرایی تمرکز دارد. همچنین این رمان، جزو رمان‌های سیاسی است و «منظور از رمان سیاسی (Romanpolitiq)، گونه‌ای ادبی است که به بررسی افکار سیاسی و برنامه‌های احزاب از جنبه‌های نظری و عملی می‌پردازد و تصورات مکاتب سیاسی را تعیین کرده، و نقاط قوت و ضعف آن‌ها را مشخص می‌کند. همچنین تعارض بین گفتمان غالب و مغلوب، روشن‌سازی اندیشه‌های جمعی و مبارزات سیاسی را رصد می‌کند» (وادئ، ۱۹۹۶: ۶). این نوع رمان، تأکید کمتری بر عناصر روایی دارد و به سمت نوعی واقع‌گرایی گرایش دارد و تنها با تأکید بر حوادث سیاسی از سایر رمان‌ها متمایز می‌شود؛ یحیی السنوار در مقدمه این رمان مشخصاً به ماهیت این گونه ادبی اشاره کرده‌است: «این داستان صرفاً واگویی‌ای شخصی و بیان‌کننده داستان زندگی فردی من یا یک فرد خاص نیست؛ هرچند تمام حوادث، حقیقی‌اند و کل اتفاقات یا مجموعه‌ای از آن مربوط به این فلسطینی یا دیگری است. خیال در این اثر، صرفاً جهت تبدیل کردن این کار به یک رمان به کار گرفته شده تا شکل و ساختار کار روایی و شرایط آن را داشته باشد و مابقی همه واقعی‌اند» (السنوار، ۲۰۰۴: ۵).

۲-۲. نظم گفتمانی و خرده‌گفتمان‌های مقاومت و صهیونیست

مبنای شروع تحلیل در نظریه گفتمان، در نظر گرفتن مفهوم ضدیت^۱ (Antagonism) و غیریت^۲ (Otherness/Agonism) با تکیه بر نظم گفتمانی است. «نظم گفتمانی را ترکیب‌بندی پیچیده از گفتمان‌ها و ژانرهای درون نهاد یا میدان اجتماعی واحد، تعریف کرده‌اند. بدین ترتیب می‌توان نظم گفتمانی را مفهومی دال بر وجود گفتمان‌های مختلفی دانست که تا حدودی قلمرو واحدی را تحت پوشش دارند؛ قلمروی که هر کدام از گفتمان‌ها برای پر کردن آن، با خلق معانی موردنظرشان با دیگران رقابت می‌کند» (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۹۶: ۲۳۰). در رمان یحیی السنوار، نظم گفتمانی یا فضای گفتمانی سیاسی جامعه فلسطین از سال ۱۹۶۷ تا ۲۰۰۰ میلادی ترسیم می‌شود که از همان ابتدا برای هویت‌بخشی و معنمند کردن گفتمان مقاومت، با بهره‌گیری از اصل ضدیت در انتخاب عنوان «الشوک و القرنفل» به معنای خار و میخک مشخص است؛ زیرا مسلماً عنوان یک متن ادبی به صورت تصادفی انجام نمی‌شود؛ زیرا «باید بین ساختار (متن) و عنوان، یک رابطه هماهنگ و همسویی در چهارچوبی معنایی بزرگ وجود داشته باشد که تمام بازنمودها و زمینه‌های متنی را دربرگیرد. عنوان به مثابه یک ساختار رسمی عمل می‌کند که خاستگاه بسیاری از معانی متن است؛ درحقیقت، بستر درهم‌تنیدگی‌های متن و ابعاد فکری و ایدئولوژیک آن به شمار می‌آید» (کوهن، ۱۹۹۹: ۱۶).

در ادبیات عربی (الشوک: خار) یادآور وجود موانع مشکلات دفاع خارجی و در نتیجه، برخوردی ناهنجار و نامطبوع است؛ خار، دفاع طبیعی گیاه است و «تاج خار مسیح، در زمان مشکلات، نماد جشن ازدواج آسمان و زمین بکر است و زمین بکر، همواره می‌تواند بارور شود. در فرهنگ سامی، خار، یادآور زمین وحشی کشت نشده، بکر و شخم‌نورده است» (شوالیه و گرابرن، ۱۳۸۵: ج ۳: ۵۳) و (القرنفل: میخک) «نماد تحسین، عشق پردرد و نمایانگر اشک مریم مسیح و به تبع آن، اشک مادر است. همچنین گل میخک در ادبیات، نماد شیفستگی و عشق و ستایش و احساس مثبت است» (شجاعی، ۱۳۹۶: ۱۲۶). نویسنده با تقابلی که در عنوان رمان ایجاد کرده‌است؛ فضای جامعه فلسطین را ترسیم می‌کند که تنیده با سختی‌ها، موانع امید و ناامیدی و تضادهای سیاسی و اجتماعی است. در فصل اول نیز این فضای سیاسی-اجتماعی جامعه فلسطین را ترسیم می‌کند: مردمانی که در فصل زمستان، در اردوگاه با مشکلات دست‌وپنجه نرم می‌کنند و درگیر جنگ می‌شوند؛ کودکانی که در شرایط پر از وحشت، ترس و ابهام زندگی می‌کنند و خانواده‌هایی که مجبور شده‌اند خانه‌هایشان را ترک کنند و به پناهگاه پناه ببرند:

«الظلام یزداد فی الحفرة التي أوينا إليها بدأ الخوف يتسرب إلى نفوسنا نحن الصغار بدأنا نتصلب وتتدافع للخروج، أمي وزوجة عمي، ثم نحاول الخروج فتصرخان يا أولاد، الدنيا حرب ألا تعرفون معنى الحرب، حينها لم أكن أعرف معنى الحرب ولكنني عرفت أنها شيء مخيف غير عادي، و مظلم و خائق...» (السنوار، ۲۰۰۴: ۵)؛ ترجمه: تاریکی در سوراخی که به آن پناه برده بودیم، فزونی می‌گرفت. ترس، به جان‌های ما کودکان راه می‌یافت. از شدت وحشت جمع شده بودیم و برای بیرون رفتن بر سر هم می‌ریختیم.

مادرم و زن عمویم جلومان را می‌گرفتند، اما ما باز هم برای بیرون‌زدن تلاش می‌کردیم. آنها فریادمی‌زدند: ای بچه‌ها! دنیا، جنگ است! مگر معنای جنگ را نمی‌دانید؟ در آن هنگام، من از معنای جنگ بی‌خبر بودم، اما می‌دانستم که پدیده‌ای است ترسناک، غیرعادی، تاریک و خفقان‌آور.

لاکلاو و موفه بر اصل تخاصم در امر سیاسی تأکید می‌کنند و معتقدند که همه اشکال هویت‌های سیاسی مستلزم (ما/آنها) هستند؛ از این رو در ادامه روایت، فضای مبتنی بر تخاصم با تمایز ما (مردم غزه) و آنها (دشمن صهیونیست) شکل می‌گیرد: «حاله من العرب تسيطر على غالبية الناس من الاحتلال واليهود بحيث يتجول اليهودي في المدينة وحده، ولا يجد من يعترض طريقه، أو يفكر في الاعتداء عليه، ولو علم الناس أن هناك من يفكر في ذلك سيمنعونه خوفاً وحرصاً ... لكن هناك بعض المقاومة بين الحين والآخر، وفي فترات متباعدة تُنفذ عملية إطلاق نار وقنص أو إلقاء قنبلة يدوية على دوريات الاحتلال» (همان: ۳۷)؛ ترجمه: حالتی از وحشت بر اکثریت مردم به‌خاطر اشغالگران و یهودیان چیره‌شده بود، به‌گونه‌ای که یهودی می‌توانست به‌تنهایی در شهر گردش کند و نه کسی راهش را سد می‌کرد و نه کسی به فکر حمله به او می‌افتاد. حتی اگر مردم می‌دانستند کسی به چنین کاری می‌اندیشد، او را از روی ترس و احتیاط بازمی‌داشتند. با این حال، گهگاه مقاومت‌هایی بود و در فواصل زمانی پراکنده، عملیاتی مانند تیراندازی، تک‌تیراندازی یا پرتاب نارنجک دستی به‌سوی گشت‌های اشغالگران انجام می‌گرفت.

«در نظریه تحلیل گفتمان، امکان ظهور آنتاگونیسم (تخاصم) هرگز از میان نمی‌رود؛ آنتاگونیسم یک امکان همیشه حاضر است و باور به اینکه جامعه‌ای می‌تواند شکل بگیرد که آنتاگونیسم در آن رخت‌برسته‌باشد، توهمی بیش نیست. تمایز دوست و دشمن را می‌توان به‌عنوان یکی از اشکال تجلی بعد آنتاگونیسمی که به امر سیاسی شکل می‌دهد، تلقی کرد» (موفه، ۱۳۹۱: ۲۳). در رمان الشوک و القرنفل، از فصول ابتدایی (ر.ک: السنوار، ۲۰۰۴: ۷) بر اصل تخاصم، توجه و تکیه شده‌است و همواره جامعه فلسطین را با روابط دوگانه (ما (مردم) و آنها (صهیونیست‌ها) بازنمایی می‌کند.

۲-۳. مفصل‌بندی گفتمان مقاومت و گفتمان حاکم صهیونیست

در نظریه تحلیل گفتمان، «مفصل‌بندی به هر کرداری اطلاق می‌شود که میان عناصر مختلف، رابطه‌ای ایجاد کند که طی آن، هویت آن‌ها در نتیجه این کردار مفصل‌بندی، تغییر می‌کند. کلّیتی که در نتیجه کردار مفصل‌بندی حاصل می‌شود، گفتمان نامیده می‌شود» (لاکلاو و موفه، ۱۴۰۲: ۱۷۱). افزون بر این، «ماهیت مفصل‌بندی، وابسته به ساخت دال مرکزی / نقاط گرهی (Nodal point) است که به‌طور نسبی معنا را تثبیت می‌کنند» (همان: ۱۸۵) و دال مرکزی، مفهوم و نماد یا شخصی است که سایر دال‌ها حول محور آن مفصل‌بندی می‌شوند.

پس از تبیین و بازنمایی فضای گفتمانی مبتنی بر تخاصم در جامعه فلسطین، نویسنده در سراسر رمان تلاش می‌کند تا دو گفتمان مقاومت و صهیونیسم و نحوه تقابل این دو را بازنمایی کند تا حافظه جمعی مقاومت تقویت گردد. در سراسر رمان، برای گفتمان مقاومت و صهیونیست، دال‌های مختلفی پیرامون معنای اصلی (یعنی وطن و یهود) دچار وقته می‌شوند تا گفتمان مقاومت، جریان تشکیل مقاومت اسلامی را از شکل فردی آن، به سمت ساختاری سازمان‌یافته و هدفمند نشان دهد. سنوار، مفاهیم (تاریخ، فلسطین، میراث، دین، وطن‌پرستی، وفاداری، عملیات استشهادی، زندان و مرگ) را به‌عنوان نشانه-معناهایی در نظر گرفته که در سایه مفصل‌بندی، حول دال مرکزی (یعنی وطن) هویت می‌یابند؛ درحقیقت به وقته‌هایی تبدیل می‌شوند که معنای نسبی برای آن‌ها تثبیت خواهد شد. سنوار با ترسیم زندگی سخت مردم در نوار غزه و مجبور بودن آن‌ها به کار در اراضی اشغالی برای گذراندن زندگی؛ بیان می‌کند که مسئله وطن در گفتمان مقاومت، به اقتصاد مرتبط نیست، بلکه مردم در هر شرایطی برای آزادی وطن تلاش می‌کنند:

«و رغم تحسّن الوضع المادّي للناس بصور عامه، إلّا أن المقاومة استمرت و ظهرت على شكل موجات تعلقو و تهبط، فهی لم تكن يوماً مرتبطة بالوضع المعيشي فقط؛ و إنّما بالانتماء الوطنی و الشعور بالواجب. مع أن ضيق الحال یزکی تلك المشاعر، و لذلك ظلّت العمليات الفدائیة مستمرة» (السنوار، ۲۰۰۴: ۶۴)؛ ترجمه: با وجود بهبود نسبی وضعیت معیشتی مردم به‌طور کلی، اما مقاومت همچنان ادامه داشت و این مقاومت به‌شکل موج‌هایی که گاه بالامی‌گرفت و گاه فروکش‌می‌کرد، آشکارمی‌شد. این جنبش، فقط به وضعیت معیشتی وابسته نبود، بلکه به تعلّقات ملی و احساس وظیفه‌شناسی نیز پیوندخورده بود؛ هرچند سختی‌ها و تنگناها این احساسات را تقویت می‌کرد، به همین دلیل، عملیات‌های فدایی ادامه یافت.

همچنین، نویسنده تلاش می‌کند تا اهداف اصلی شکل‌گیری مقاومت را از خلال کردار مفصل‌بندی بیان کند؛ لذا نشانه‌معنایی مثل تاریخ و عقیده، دال مرکزی قرارمی‌گیرند و این به‌شکل سفری که برای دانش‌آموزان فراهم‌شده تا با هویت و پیشینه سرزمین خود آشنا شوند، بازنمایی می‌شود: «بدأ إبراهيم يشرح لنا عن المسجد وعن تلك الصخرة التي صعد من فوقها رسول الله ﷺ إلى السماء في رحله الإسراء و المعراج و شرح أن الإسراء كان من مكة إلى القدس وأن المعراج كان من القدس إلى سدره المنتهى. ثم بدأ يشرح الحكم في أن القدس كانت المحطة الأساسيه في الأرض في رحله تنافس إلى السماء فقد كان من الممكن أن يصعد الرسول ﷺ إلى السماء مباشرة من مكة، ولكن حكمه الله اقتضت هذا المرور من القدس ليوضح الله للمسلمين أن للمسجد الأقصى أهميه خاصه في عقيدتهم و دينهم و طرائقهم إلى السماء... منذ هذه اللحظات بدأنا نفهم جيداً أن للصراع وجهاً آخر غير ما كنا نعي و ندرك من قبل، فالمسئله ليست فقط مسئله أرض وشعب طرد من هذه الأرض وإنما هي معركة عقيدة ودين، معركة حضاره و تاريخ و وجود (همان: ۱۳۲)؛ ترجمه: ابراهیم شروع کرد برایمان از مسجد و آن صخره‌ای توضیح‌داد که رسول خدا (ص) از بالای آن در سفر معراج و اسراء به آسمان صعودکرد. او توضیح‌داد که «اسراء» از مکه به قدس بوده است و «معراج» از قدس به سدره المنتهی بوده. سپس شروع کرد به بیان حکمت این که چرا قدس، ایستگاه اصلی بر روی زمین در مسیر به آسمان بوده است. او گفت که ممکن بود پیامبر (ص) مستقیماً از مکه به آسمان برود، اما حکمت الهی ایجاب کرد که این عبور از قدس باشد تا خداوند برای مسلمانان روشن کند که مسجدالاقصی جایگاهی ویژه در عقیده، دین و مسیر آنان به‌سوی آسمان دارد. از همان لحظات، ما به‌خوبی فهمیدیم که مسئله جنگ و درگیری (فلسطین) چهره‌ای دیگر نیز دارد، غیر از آنچه پیش‌تر می‌دانستیم و درک‌می‌کردیم. مسئله تنها مسئله زمین و ملّتی که از این سرزمین رانده‌شده‌باشد، نیست؛ بلکه نبردی است بر سر عقیده و دین، نبرد تمدن، تاریخ و موجودیت.

در فصلی دیگر از رمان، وفاداری فلسطینیان را در دفاع از وطن با وجود فشار و شکنجه، بازگویی کند؛ برای نمونه، سازمان امنیت اسرائیل، زندانیان را تحت‌فشار به همکاری به‌عنوان جاسوس در بین هم‌وطنانشان مجبورمی‌کند اما درنهایت، نتیجه چیزی جز وفاداری و تهمد نیست: «أحد المعتقلين كان (عبد المنعم) شاباً في مطلع العشرينيات من العمر، ناشط و فاعل في الانتفاضة، تعرف في الأيام الأخيرة على إبراهيم و إخوانه المجاهدين و دربوه على السلاح على أمل أن يبدأ العمل الجهادي خلال الأيام القادمة بعض زملائه الشبان ممن اعتقلوا خدعوا عند مصائد الجواسيس في التحقيق و اعترفوا على انفسهم... اشتدّ التحقيق على عبدالمنعم حول اعترافات اصحابه و هو ينكر ذلك اخذوه للعصافير فلم يفلحوا في خداعه» (همان: ۲۸۳)؛ ترجمه: یکی از بازداشت‌شدگان «عبدالمنعم» بود، جوانی در اوایل بیست‌سالگی، فعّال و پرتلاش در انتفاضة. او در روزهای اخیر با ابراهیم و برادران مجاهدش آشناشده‌بود و آنها به او کار با اسلحه را آموخته‌بودند، به امید آن که به‌زودی فعالیت جهادی را آغازکند. بعضی دوستانش که در بازجویی‌ها گرفتار تلّ جاسوسان شدند، به جرم خود و فعالیت‌هایشان اعتراف کردند؛ بازجویی عبدالمنعم براساس اعترافات دوستانش شدت گرفت، اما او همه چیز را انکارمی‌کرد. از جاسوسان استفاده‌کرد اما او فریب‌نخورد.

در نمونه‌ای دیگر، به عبدالمنعم به‌شرط همکاری با سازمان امنیت اسرائیل، پیشنهاد آزادی می‌دهند؛ درظاهر می‌پذیرد اما درنهایت در اولین قرارش با افسر اطلاعات، شجاعانه با اسلحه شخصی‌اش افسر را می‌کشد: «بعد أيام فتح باب السجن و وقف عبدالمنعم خارجه، تسمّ الهواء الطلق و يقسم بالله يمينا أنه لن يخون و لن يهون و لن يساوم... حتى وصل السياره و مدّ يده إلى حزامه، و

سحب مسدسه و أطلق النار مباشرة إلى رأس ضابط المخابرات فحطمه» (همان، ۲۰۰۴: ۲۸۴-۲۸۳)؛ ترجمه: بعد از مدتی، در زندان گشوده شد و عبدالمنعم بیرون آن ایستاد. هوای آزاد را با لبخندی بر چهره نفس کشید و به خدا سوگند یاد کرد که هرگز خیانت نخواهد کرد، سستی نخواهد ورزید و سازش نخواهد کرد... تا این که به خودرو رسید، دستش را به سوی کمر بندش برد، اسلحه کمری خود را بیرون کشید و مستقیماً به سر افسر اطلاعات شلیک کرد و او را کُشت.

همچنین در بخشی از روایت، نشانه معنای زندان در مفصل بندی گفتمان مقاومت، معنایی مثبت دارد و سنوار به جای ترسیم فضای خفقان آور و ملالت بار زندان، از آن به عنوان دانشگاه و محلّی برای رشد یادمی کند؛ البته پس از تلاش هایی که زندانیان در اعتراض به شرایط زندان دارند و با پایداری به آن دست یافتند: «بدأ الوضع يتحسن في المعتقل تدريجياً، بدأ المعتقل يتحول إلى أكاديميه تدرس ثقافة و فنون الانتفاضة، في هذه الخيمه تدرس جلسه تاريخ القضية الفلسطينية، و في الأخرى جلسه تدرس علوم الأمن و أساليب التحقيق، و في الثالثة جلسه تدرس فقه الجهاد و الشهاده، و في الرابعه و في الخامسه... هنا دوره محو أميه و هناك دوره في قواعد الخط العربي، يأتي الشاب إلى المعتقل أمياً فيخرج يجيد القراءه و الكتابه خلال سته أشهر من السجن» (السنوار، ۲۰۰۴: ۲۱۷)؛ ترجمه: وضعیت در بازداشتگاه به تدریج بهتر شد. بازداشتگاه کم کم به یک آکادمی تبدیل شد که فرهنگ و فنون انتفاضة را آموزش می داد. در این چادر، جلسه ای درباره تاریخ مسئله فلسطین برگزار می شد؛ در چادر دیگر، جلسه ای برای آموزش علوم امنیت و روش های بازجویی؛ در سومی، جلسه ای برای فقه جهاد و شهادت؛ در چهارمی و پنجمی... اینجا کلاس سوادآموزی و آنجا دوره قواعد خوشنویسی عربی. جوانی که بی سواد وارد بازداشتگاه می شود، پس از شش ماه بازداشت، مهارت خواندن و نوشتن را می آموزد.

اما برای بازنمایی گفتمان حاکم (صهیونیست) مفاهیمی (غصب، کشتار، تخریب تاریخ و فرهنگ، فساد، جاسوس، ترور) حول دال مرکزی (دولت یهود) مفصل بندی می کند: منذ أواسط السبعينيات كان المستوطنون اليهود بدعم و حمايه و تغطيه قوات الاحتلال قد بدأوا يسيطرون على العديد من المباني و المواقع في المدينه القديمه يطردون الناس منها و يسكنون فيها و عشرات الجنود يحرسونهم ثم يبدأون بعمليات بناء و ترميم و تغيير لوجه المنطقه العربيه (السنوار، ۲۰۰۴: ۱۳۸)؛ ترجمه: از اواسط دهه هفتاد میلادی، شهرک نشینان یهودی با حمایت، حفاظت و پوشش نیروهای اشغالگر، شروع به تصرف بسیاری از ساختمان ها و اماکن در شهر قدیم کردند؛ مردم را از آنجا بیرون می کردند و خود در آن ها ساکن می شدند، درحالی که ده ها سرباز از آن ها محافظت می کردند. سپس به عملیات ساخت و ساز، بازسازی و تغییر چهره منطقه عربی دست می زدند.

در مناطق مختلف مثل الخلیل و... یهودیان متعصب، شهرهای قدیمی را تخریب می کنند و یا با حمایت نظامی رژیم صهیونیست تلاش می کنند آثار عربیت را محو کنند؛ به گونه ای که چندین بار شاهد مسئله تخریب آثار تاریخی و دینی، توسط یهودیان اشغالگر به بهانه های مختلف هستیم (ر.ک: السنوار، ۲۰۰۴: ۱۴۱).

در سراسر رمان، دال مزدور و جاسوس، پیوند گسترده ای با یهود و گفتمان صهیونیست دارد تا مانع شکل گیری محور مقاومت اسلامی شوند. مفصل بندی که صرفاً با نشانه معنای زور و تزویر نیست، بلکه در سطح وسیع تر بیانگر این است که یهود همواره تلاش دارد با فساد، آسیب به بنیه های فرهنگی در اراده گفتمان مقاومت خللی ایجاد کند؛ لذا سنوار به مسئله اغوای جوانان پسر و دختر فلسطینی به تجارت مواد مخدر نیز اشاره دارد و این دال ها حول معنای یهود مفصل بندی می شوند: «جميع الشباب في المخيم كانوا يعرفون الكثير من قصص النساء و أن تلك المرأة أو الفتاة قد أسقطت في العماله و صارت تشتغل مع المخابرات كدعاره لإسقاط الشباب في الجنس أولاً و تبدأ المخابرات محاوله لابتزازهم و تهديدهم للعمل على تجنيدهم للتعامل معها... عرفت و اشتهرت العديد من هذه القصص بأسماء من انتحرن و أسماء المحلات و أسماء من مارس فيها تلك الممارسات المخزیه. بات واضحاً أن مخابرات الاحتلال باستخدام عملائها تمارس عملاً ممنهجاً لنشر الفساد المنظم لتدمير الشعب و إنهاء كل أمل لديه في مستقبل للتحرر أو المقاومة (السنوار، ۲۰۰۴: ۱۵۵)؛ ترجمه: تمام جوانان در اردوگاه، بسیاری از ماجراهای مربوط به زنان را می دانستند و اینکه آن زن یا دختر به دام همکاری (با دشمن) افتاده و با دستگاه اطلاعاتی شروع به همکاری کرده است، به گونه ای که از او به عنوان

روسی برای به دام انداختن جوانان از طریق رابطه جنسی استفاده می‌شد؛ بعد تلاش برای باج‌گیری و تهدید آنها به همکاری و جذبشان برای کار با دستگاه اطلاعاتی آغاز می‌شد... بسیاری از این داستان‌ها - با نام زنانی که خودکشی کردند، نام مکان‌ها و کسانی که به این رفتارهای شرم‌آور دست زده بودند - شناخته و مشهور شدند. روشن شده بود که سازمان اطلاعات اشغالگر با استفاده از عوامل خود، به صورت سازمان‌یافته فساد سیستماتیک را ترویج می‌کند تا ملت را ویران کند و هر امیدی به آینده‌ای آزاد یا مقاومت را از بین ببرد.

به گونه‌ای که حسن - برادر ابراهیم، نماینده جامعه فلسطین در این روایت - در دام فساد اخلاقی یهودیان می‌افتد، به سرزمین اشغالی فرار می‌کند و با دختر یک یهودی آشنای می‌شود، برای صهیونیست‌ها جاسوسی می‌کند و در نهایت نیز توسط ابراهیم (قهرمان روایت) کشته می‌شود.

افزون بر آنچه گفته شد، ترور، نشانه معنایی است که با گفتمان صهیونیست عجین شده است و در سراسر رمان، شخصیت‌های مبارزی چون عماد، احمد یاسین، یحیی عیاش که فعالیت‌های هدفمند و دقیق علیه گفتمان صهیونیست انجام داده‌اند، توسط صهیونیست‌ها ترور می‌شوند؛ برای مثال، یحیی، مهندس شیمی و اولین سازنده بمب و مبارزی است که نامش برای یهودیان نیز وحشت‌آور است، در نهایت، با انفجار تلف همراهش که دست‌کاری شده بود، شهید می‌شود (ر.ک: السنوار، ۲۰۰۴: ۳۰۳). نشانه معنای زیادی در ارتباط با گفتمان مقاومت و صهیونیست، پیرامون گره‌گاه یهود مفصل‌بندی می‌شود مثل (کسرالعظام، اعتقال، قمع و...) که ماهیت گفتمان‌ها را مشخص ترمی‌کند. گفتنی است، با توجه به حجم زیاد رمان، اشاره به همه آن‌ها در حوصله این پژوهش نمی‌گنجد لذا به برخی به عنوان نمونه اشاره شد.

۲-۴. غیریت و شکل‌گیری هویت در منطق هم‌ارزی^۲ و تفاوت^۳

در نظریه تحلیل گفتمان، «هویت‌ها دارای ماهیتی رابطه‌ای هستند. در این رویکرد، مفهوم غیر (otherness) سازنده و قوام‌بخش است و هدف، برجسته کردن این واقعیت است که شکل‌گیری یک هویت، مستلزم عمل تمایز (difference) است. هنگامی که به این درک برسیم که هر هویتی، رابطه‌ای (relational) است؛ تصدیق تمایز (وجود غیرها)، پیش‌شرطی برای وجود هر هویتی است» (موفه، ۱۳۹۱: ۲۲). از این رو شکل‌گیری هویت‌ها بر اساس نسبتشان با دیگران و همچنین بر اساس یک اصل مشترک یعنی تقابل میان درون و بیرون شکل می‌گیرد. در این نظریه، غیرهای متعددی وجود دارد که برای خلق هویت‌های مختلف از آن‌ها استفاده می‌شود؛ به گونه‌ای که غیرداخلی و خارجی نیز قابل تمایز هستند. در فضای گفتمانی جامعه فلسطین، افراد/ سوژه‌ها با قرار گرفتن در موقعیت‌های سوژگی مختلف، هویت‌های متفاوتی را کسب می‌کنند؛ بر این اساس، در رمان یادشده، راوی (احمد) و سه برادرش محمود، حسن، محمد و پسرعموی آنها ابراهیم و حسن برادر ابراهیم، هویتشان در بستر فضای جامعه فلسطین در تمایز و تقابل با دیگری کسب می‌شود و هریک نماینده گروهی است: محمود، نماینده سازمان آزادی‌بخش فلسطین - جنبش فتح - است؛ ابراهیم، حسن و محمد برادران محمود نیز نماینده اسلام‌گرایان و خصوصاً مقاومت اسلامی هستند و حسن برادر ابراهیم همان غیربیرونی و تهدیدکننده است که در کنار غیربیرونی اسرائیل قرار می‌گیرد. ماهیت هویتی آنها از گفت‌وگوهایی که با یکدیگر دارند و بیان دیدگاه‌هایشان مشخص می‌گردد:

«محمود کان بیدی استهجاه لهذا الموقف من حسن، ویستغرب من حشر الدین فی مثل هذا الأمر، فهذا أمر سیاسی، ولیس الدین علاقه به، والسیاسیون یقدرون الأمور ویخذون ما یلزم، ویسائل عن هدف حسن والتیار الإسلامی من هذه الانتفاضة، وما یواکبها من فعالیتات ومن شهداء، ومن تضحیات، هل هذا الجهد جهد عبثی؟ لا هدف له ولا غایه، فقط الموت لأجل الموت!! أم من أجل هدف محدد؟ ویخلص إلى أن الانتفاضة یجب أن تكون لها أهداف سیاسیة، و محدده و معقوله، و أن البندقیه غیر المسیسه هی عملیه إنتحار وجهد عبثی. فیسأل ابراهیم: وما هی الأهداف الواضحه والمعقوله حسب رأیک؟ فیجیبه محمود: تطبیق قرارات الشرعیه الدولیه، والتی تنص علی قیام دوله فلسطین فی الأراضی التی احتلت عام (۱۹۶۷) فیصرخ حسن: یعنی أن نعرف بحق إسرائيل فیما یزید عن (۷۵٪) من أراضی فلسطین التاریخیه مقابل انسحابها من الضفة الغربیه، وقطاع غزه، و قیام دوله فلسطینیة

علیها؟ فیجیبه محمود: نعم، وهل تريد أكثر من ذلك، فیصرخ حسن: نعم أريد أكثر من ذلك فإسرائيل دولة مغتصبة قامت على أرضنا يجب أن تزول (السنوار، ۲۰۰۴: ۲۶۷)؛ ترجمه: محمود از این موضع حسن ابراز شگفتی می‌کرد و تعجب داشت که چرا دین را در چنین موضوعی وارد می‌کنند؛ به نظر او این یک موضوع سیاسی است و ربطی به دین ندارد و این سیاستمداران هستند که باید اوضاع را بسنجند و تصمیمات لازم را بگیرند. او درباره هدف حسن و جریان اسلامی از این انتفاضه و همراهی او با قربانیان و شهدا پرسید و گفت: آیا این تلاش، تلاشی بیهوده است؟ بدون هدف و غایت، فقط مرگ برای مرگ؟ یا برای هدفی مشخص؟ و نتیجه‌گرفت که انتفاضه باید اهدافی سیاسی، مشخص و معقول داشته باشد؛ وگرنه نتیجه غیرسیاسی آن، خودکشی بیهوده و چهره‌ای بی‌معنی است. ابراهیم پرسید: از نظر تو، اهداف روشن و معقول چیست؟ محمود پاسخ داد: اجرای قطعنامه‌های مشروعیت بین‌المللی که تشکیل دولت فلسطین را در سرزمین‌هایی که در سال ۱۹۶۷ اشغال شده‌است، تصریح می‌کند. حسن گفت: یعنی بپذیریم اسرائیل بیش از هفتادوپنج درصد از سرزمین تاریخی فلسطین را در اختیار دارد و در مقابل، از کرانه باختری و نوار غزه خارج شود و دولت فلسطینی برپاگردد؟ محمود جواب داد: بله، بیش از این می‌خواهی؟ حسن فریاد زد: من بیش از این می‌خواهم، چون اسرائیل کشوری غاصب است که بر سرزمین ما بنا شده و باید از بین برود.

نویسنده رمان از میان این گفت‌وگوها و تبادل نظرها، بر مسئله مقاومت و عدم مصالحه و مذاکره با اسرائیل تأکید می‌کند و تفاوت دیدگاه سازمان آزادی‌بخش فلسطین - که راه نجات را در مذاکره و صلح و پذیرش ماهیت اسرائیل می‌دانست - با جریان اسلام‌گرا که معتقد است مقاومت و عدم‌پذیرش ماهیت دولت اسرائیل منجر به عقب‌نشینی و شکست آنان خواهد شد، تبیین می‌کند. همچنین نویسنده به شخصیت‌هایی مثل عبدالحفیظ نمایندة (الجهبه الشعبیه) یا عبدالرحمان و جمال نمایندة (إخوان المسلمین) از میان تفاوت‌هایی که با غیرهای داخلی دیگر دارند، هویت می‌بخشد؛ اما چون هدف نویسنده، عینیت‌بخشی و ترسیم فلسفه‌ای برای مقاومت اسلامی (حماس) است - در ادامه به آن اشاره می‌شود - به غیرهای داخلی دیگر، کمتر پرداخته‌است و بیشتر، تقابل جریان اسلامی با جنبش آزادی‌بخش را پی‌می‌گیرد (ر.ک: السنوار، ۲۰۰۴: ۲۹۱-۲۸۹؛ ۲۷۱: ۱۴۹).

پیش‌تر بیان شد که هویت‌ها نتیجه فرایندهای شناسایی و تمایزند؛ درحالی‌که آنتاگونیسم، رابطه‌ای است که هردو طرف، دشمنانی تلقی می‌شوند و در هیچ زمینه مشترکی سهیم و شریک نیستند و «آگونیسم، رابطه‌ای است که مشروعیت مخالفان خود را به رسمیت می‌شناسند، آنها مخالف هستند و نه دشمن؛ این بدان معناست که در منازعه، آنها خود را متعلق به همان اجتماع سیاسی می‌بینند و در فضای نمادین مشترکی، سهیم و شریک هستند که در آن منازعه رخ می‌دهد» (موفه، ۱۳۹۱: ۲۷). به بیان ساده‌تر در چنین فضای گفتمانی، نوعی پیوند مشترک میان طرف‌های درگیر وجود دارد به‌طوری که آنها مخالفان خود را دشمن تلقی نمی‌کنند؛ لذا غیریت، با دو مفهوم منطق هم‌ارز (logic of equivalence) و منطق تفاوت (logic of difference) همراه است. منطق هم‌ارز، به ساده‌سازی فضای سیاسی منجر می‌شود و منطق تفاوت، بر ویژگی متکثربودن جامعه اشاره دارد و بر تمایزات و تفاوت‌های موجود میان نیروهای اجتماعی تأکید دارد اما هیچگاه هم‌ارزی نمی‌تواند به حذف کامل تفاوت‌ها بینجامد. در منطق هم‌ارز، هویت‌های مختلف در کنار هم به‌صورت خطی مرتب می‌شوند و در مقابل هویت‌های منفی دیگر، قرار می‌گیرند که به‌نظر می‌رسد تهدیدکننده آنها باشند. در فصل‌های رمان، غیرهای داخلی مثل (الجهبه الوطنیه، التحریر الفلستینی، الجبهه الشعبیه، المقاومة الاسلامیه، الفدائیون، الجهاد الاسلامی، حرکه الفتح) با وجود تفاوت‌های میان خودشان، جامعه را در مقابل غیر خارجی تهدیدکننده (یعنی صهیونیست)، یکدست نشان می‌دهند و با قرارگرفتن در منطق هم‌ارزی، تفاوت‌های میان اعضای گروه نادیده‌گرفته می‌شود؛ تمایز میان آنها کاهش یافته و همه در نظام معنایی که گفتمان مقاومت ایجاد می‌کند، حل می‌شوند:

«الآراء كانت متباينه ولكن الرأي القائل بضرورة الصمود كان هو الغالب والقاعده التي ترددت... هكذا كانت تنتهي كل الأحاديث (يا راجل أي والله حياة دقيقة بعزة وكرامة ولا ألف سنة ذى الزفت تحت بساطير جنود الاحتلال). هذا لم يكن فقط في مخيمنا بل كان في كافة المخيمات في قطاع غزة، و في كل شوارع المدن و القرى أو في الكثير منها، في الضفة الغربية وغزة بدأت المقاومة تتأجج في أنحاء الوطن» (السنوار، ۲۰۰۴: ۲۷)؛ ترجمه: دیدگاه‌ها متفاوت بود اما اکثریت، به ضرورت پایداری معتقد بودند... همه گفت‌وگوها با این نتیجه پایان می‌یافت: به خدا یک دقیقه زندگی با عزت و کرامت، بهتر است از هزار سال زندگی پست و بی‌ارزش

زیر چکمه‌های سربازان اشغالگر. این فقط در اردوگاه ما نبود، بلکه در همه اردوگاه‌های نوار غزه و در همه خیابان‌های شهرها و روستاها یا بسیاری از آن‌ها، در کرانه باختری و غزه، مقاومت در سراسر میهن شعله‌ور شد.

حتی مناطقی مثل الخلیل و کرانه باختری که اکثر مردمانش در ابتدا به مبارزه و مقاومت عقیده‌ای نداشتند (ر.ک: السنوار، ۲۰۰۴: ۴۴) پس از گذر زمان به مردمانی مقاوم و ظلم‌ستیز تبدیل می‌شوند: «الخلیل، اليوم لیست الخلیل قبل خمس وعشرين سنة، تلک الخلیل أرادت العیش بهدوء و کسب الرزق، و بناء الثروات، و حرصت علی ألا تصادم مع الاحتلال، ولا مع المستوطنین رغم أنهم لم یترکوا واحداً منا و شأنه، أما خلیل اليوم فهی الخلیل الجهاد و المقاومة و الإستشهاد» (السنوار، ۲۰۰۴: ۲۶۲)؛ ترجمه: الخلیل امروز دیگر الخلیل بیست و پنج سال پیش نیست؛ آن الخلیل می‌خواست در آرامش زندگی کند و پول به‌دست‌آورد، ثروت‌ها بسازد و تلاش می‌کرد که نه با اشغالگران درگیر شویم و نه با شهرک‌نشینان، هرچند آنها حتی یک نفر از ما را به‌حال خود رها نکردند اما الخلیل امروز، الخلیل جهاد، مقاومت و شهادت است.

اکنون همه غیره‌های داخلی که در رمان بازنمایی می‌شوند، در مقابل غیر خارجی اسرائیل قرار می‌گیرند و با ایجاد زنجیره هم‌ارزی میان مطالبات پراکنده گروه‌ها در بستر گفتمان مقاومت، به هویت جمعی دست می‌یابند که هدف اصلی آنان مبارزه و تلاش برای آزادی وطن و استقلال مردم توأم با امنیت است. باید توجه داشت که منطق تفاوت، امکان بررسی تضادهای درونی جامعه فلسطین و جنبش مقاومت را نیز در این رمان فراهم کرده است و می‌توان اذعان کرد که نویسنده تلاش کرده است که جامعه فلسطین را یک جامعه دموکراتیک و تکثرگرا معرفی کند؛ «زیرا در این نوع از جوامع وجود منازعات رد نمی‌شوند بلکه نهادهایی فراهم می‌گردد تا منازعات به شکل آگونیسیم بیان شوند» (موفه، ۱۳۹۱: ۳۷). این مهم با موقعیت‌هایی از مبارزات فداییون، عملیات‌های احزاب مختلف و مباحثی که در مساجد یا در دانشگاه یا در خانه افراد میانشان شکل می‌گیرد، دریافت می‌شود (ر.ک: السنوار، ۲۰۰۴: ۶۴، ۷۵، ۹۴، ۱۰۳، ۱۲۵-۱۲۷ و ۲۸۷).

۲-۵. مداخلات هژمونیک و عینیت‌سازی گفتمان مقاومت

لاکلائو و موفه، به قدرت نگاه فوکویی دارند؛ لذا قدرت، به مثابه نیرویی بازدارنده در نظر گرفته نمی‌شود بلکه همچون شبکه‌ای مولد در سراسر جامعه وجود دارد: «پدیده‌ها را تولید می‌کند، ایجاد لذت می‌کند، معرفت به وجود می‌آورد و به تولید گفتمان می‌انجامد؛ قدرت از نظر فوکو، راهبردی است که در اختیار تمامی اقشار جامعه قرار دارد و بر فرمان‌بران و فرمانداران اعمال می‌شود و نظم و انضباط خاص خود را بر ذهنیت، رفتار، گفتار آنها تحمیل می‌کند و نیروی بازدارنده و سرکوبگر هم نیست. قدرت در کلیه سطوح جامعه جریان دارد و هر عنصری هر قدر ناتوان فرض شود؛ خود مولد قدرتی است که سازنده گفتمان، دانش‌ها و ذهنیت‌هاست» (ضمیران، ۱۳۷۸: ۱۶۰). بنابراین، در منازعات سیاسی-اجتماعی، گفتمانی به پیروزی می‌رسد که قدرت بیشتری برای هژمونیک کردن گفتمان خود داشته باشد البته این قدرت، برخاسته از میزان توانایی گفتمان در برجسته‌سازی (Highlighting) گفتمان خود و به حاشیه‌رانی (Marginalization) گفتمان رقیب است -این دو مفهوم با تخصم و غیریت ارتباط دارند- از آنجا که برجسته‌سازی و حاشیه‌رانی، شیوه‌ای برای حفظ و استمرار قدرت و دوام هژمونیک یک گفتمان است و بر تقویت (خود) و تضعیف (غیر)، متمرکز است.

در این رمان، نویسنده گفتمان مقاومت (خودی) را برجسته می‌کند و بر نقاط منفی گفتمان رقیب (یعنی صهیونیست) متمرکز می‌شود و آن را به حاشیه می‌راند و هژمونی‌اش را می‌شکند؛ لذا تصویری که از گفتمان رقیب ترسیم می‌کند با دال (قتل و کشتار، سلطه، خفقان، ستم و تخریب) مفصل‌بندی می‌شود: «لم یمر وقت طویل حتی کان المستوطنون قد شکلوا تنظیماً سرباً، بدأ یعد و یخطط لمهاجمة العرب فی مدینة الخلیل و غیرها، مجموعة المستوطنین هذه لديها السلاح و الذخيرة و المتفجرات و لديها الخبرة العسكرية حیث خدم غالبية أعضائها فی وحدات عسكرية قتالية فی الجیش الإسرائيلي، كبار الخاخامات المتطرفین یدعمونها و یوفرون لها الغطاء الدینی، و یصدرون لها الفتاوی لقتل أكبر عدد من العرب و تدمیر بیوتهم و أماكن عبادتهم... تحول حیاتهم إلی جحیم حقیقی،

وبات واضحاً أن الناس تكاد تختنق مما يمارسه المحتلون والمستوطنون» (السنوار، ۲۰۰۴: ۱۴۰)؛ ترجمه: زمان زیادی نگذشت که شهرک‌نشینان، یک سازمان مخفی تشکیل دادند و شروع به آماده‌سازی و برنامه‌ریزی برای حمله به اعراب در شهر الخلیل و دیگر مناطق کردند. این گروه از شهرک‌نشینان، مجهز به سلاح و مهمات و مواد منفجره بود و تجربه نظامی نیز داشت، چرا که بیشتر اعضای آن، در یگان‌های رزمی ارتش اسرائیل خدمت کرده بودند. خاخام‌های ارشد افراطی از آنان حمایت می‌کردند و پوشش مذهبی برایشان فراهم می‌آوردند و حتی فتاوایی صادر می‌کردند تا بیشترین شمار ممکن از اعراب کشته شوند و خانه‌ها و اماکن عبادتشان ویران گردد... زندگی مردم به جهنم واقعی تبدیل شد. به‌وضوح، مردم از آنچه اشغالگران و شهرک‌نشینان انجام می‌دادند، احساس خفگی می‌کردند.

رژیم صهیونیست بارها سعی بر تخریب مسجدالاقصی داشته (ر.ک: السنوار، ۲۰۰۴: ۱۴۲) و در برابر هر نوع مقاومت مردمی که رخ می‌داد، با اعمال زور و ایجاد خفقان تلاش می‌کند جامعه را محدود و کنترل کند (همان: ۱۳۹). همچنین برای شکستن هژمونی گفتمان رقیب، مسئله اجبار مردم به جاسوسی برای اسرائیل با وعده، تهدید، شکنجه و درتنگ‌نارادادن مردم در فصول متعدد رمان مطرح می‌شود: «کانت مخابرات الاحتلال قد بدأت تتغلغل في المخيم شيئاً فشيئاً بشكل ممنهج و مدروس و ما من مجابهة لذلك أو معترض يرسل ضابط المخابرات المسؤول عن المنطقة عشرات مذكرات الاستدعاء (تبليغ) للشبان و الرجال فيذهبون لمكتبه، يجالسون في التخشيبية ساعات طويلة، ثم يبدأ باستدعائهم واحداً واحداً، يضرب، يهدد، يتوعد، يساوم، يبوح، و يبذل كل جهده في محاولة تجنيد من يستطيع منهم، و ينجح أحياناً في اقتناص بعض ضعاف النفوس» (السنوار، ۲۰۰۴: ۱۵۳)؛ ترجمه: سازمان اطلاعات رژیم اشغالگر به تدریج و به‌شکلی سازمان‌یافته و حساب‌شده در اردوگاه نفوذ کرده بود و هیچ مانع یا اعتراضی در برابر آن وجود نداشت. افسر اطلاعات مسئول منطقه، ده‌ها احضاریه برای جوانان و مردان می‌فرستاد تا به دفترش بروند. ساعت‌های طولانی آنها را روی نیمکت‌های چوبی می‌نشاند سپس یکی‌یکی شروع به احضارشان می‌کرد؛ کتک می‌زد، تهدید می‌کرد، وعده و وعید می‌داد، با آنها معامله می‌کرد و حتی افسر اطلاعات، اطلاعات محرمانه‌ای را فاش می‌کرد. او تمام تلاش خود را برای جذب افرادی که می‌توانست، به‌کار می‌گرفت و گاهی موفق می‌شد برخی افراد ضعیف‌النفس را شکار کند.

در مقابل بازنمایی شکست هژمونی گفتمان صهیونیست، نویسنده گفتمان مقاومت اسلامی را با تکیه بر فلسفه‌ای مشخص و روشن ترسیم می‌کند؛ چرا که در سراسر سرزمین‌های اشغالی، فعالیت‌های مقاومتی وجود داشت؛ اما مرز میان فعالیت جنبش فتح، چپ‌گراها یا جبهه ملی در همین نوع فلسفه و عینیت یافتن گفتمان مقاومت مشخص می‌شود که مثل جنبش فتح دچار استحاله نگردند و به مصالحه و مذاکره روی نیاورند؛ بنابراین گفتمان مقاومت که از همان ابتدا در باورهای دینی و فرهنگی ریشه دارد، اصل تربیت و پرورش را مدنظر قرار می‌دهد و بعد از آمادگی روحی و معنوی، مسئله مقاومت و مبارزه در این گفتمان مطرح می‌شود: «حين ذهبنا في اليوم التالي لصلاة المغرب في المسجد، جلس الشباب في المسجد كعادتهم في الحلقة و جلس الشيخ أحمد يرد الحديث فاستأذنه محمد قائلاً: يا شيخ أحمد اسمح لي هنالك سؤال أود أن تجيب عليه لأنه تردد في ذاكرتي كثيراً ما يتردد و يطرح علينا في كل مناسبة، و هو أين دور الإسلاميين في العمل الوطني يعني المقاومة. ابتسم الشيخ أحمد و هو يتنفس في وجوه الحاضرين و التفت حوله قائلاً: نحن الآن في مرحلة تربية و إعداد، و بدأ يشرح موضوع التربية و أهميتها في صناعة مستقبل الأمم و الشعوب التي تطمح لتحقيق أهداف سامية... كلمات (إعداد و تربية) أو (تربية و إعداد) طالما ترددان طيلة الوقت على مدار شهر و سنوات كلما حدث نقاش... كثيراً ما كان من يطرح هذا الجواب يستشهد برجل الدعوة الإسلامية الأول محمد رسول الله ﷺ بالعمل التربوي و الدعوى على مدار سنوات طويلة قبل بدء الجهاد بالسيف» (السنوار، ۲۰۰۴: ۱۵۲-۱۵۱)؛ ترجمه: وقتی روز بعد برای نماز مغرب به مسجد رفتیم، جوانان به روال همیشگی در حلقه‌ای نشستند و شیخ احمد نشست و حدیثی را خواند، محمد اجازه‌خواست و گفت: «ای شیخ احمد، اجازه دهید. سؤالی هست که دوست دارم شما به آن پاسخ دهید، چون مدت‌هاست که در ذهنم تکرار می‌شود و در هر مناسبتی از ما پرسیده می‌شود و آن این است: نقش اسلام‌گرایان در کار ملی، یعنی مقاومت، چیست؟ شیخ احمد لبخندی زد و با نفسی که بر چهره حاضران می‌دمید، به اطراف خود نگریست و گفت: «ما اکنون در مرحله تربیت و آماده‌سازی هستیم» و شروع

به تشریح موضوع تربیت و اهمیت آن در آینده‌سازی ملت‌ها و مردمی کرد که برای رسیدن به اهداف والا تلاش می‌کنند، کرد... کلمات «آماده‌سازی و تربیت» یا «تربیت و آماده‌سازی»، ماه‌ها و سال‌ها بود که در هر بحثی تکرار می‌شد... کسی که این پاسخ را می‌داد، بسیار به پیشوای اول دعوت اسلامی - محمد رسول الله (ص) - و کار تربیتی و دعوت ایشان در طول سال‌های متمادی قبل از آغاز جهاد با شمشیر، استشهد می‌کرد.

مسجد و روحانیت محل، نقش مؤثری در جهت‌دهی و پرورش و خلق گفتمان مقاومت دارد. شخصیتی به نام «شیخ احمد» برای جذب حداکثری جوانان غزه با طرح مسائل عقیدتی و روز جامعه تلاش می‌کند (ر.ک: السنوار، ۲۰۰۴: ۶۶، ۱۴۰ و ۱۸۶) یا اعضای گفتمان مقاومت اسلامی اساساً تمرکز خود را روی دانشگاه و دبیرستان گذاشته‌اند و نوجوانان را به اردوهای تفریحی در مناطق تاریخی می‌برند تا با فرهنگ و پیشینه تاریخی-دینی خود آشنا شوند و ضرورت حفظ آن را دریابند (همان: ۱۳۵-۱۳۰).

«از آنجا که گفتمان‌ها همواره در جهت بازتولید معنا، طرد گفتمان‌های رقیب در کشمکش‌ها و منازعات اجتماعی با یکدیگر و تثبیت قدرت خود هستند تا بتوانند به گفتمان طبیعی (عینی) تبدیل شوند. هنگامی که گفتمانی بتواند بر جامعه غالب شود، چنین غلبه و سلطه گفتمانی را هژمونی می‌گویند که به وسیله قدرت سخت و نرم، تلاش می‌کند استقرار کامل و دائمی خود را حفظ کند» (آفاگل زاده، ۱۳۹۲: ۱۰۳). نویسنده از خلال برجسته‌سازی‌های گفتمان مقاومت، دال‌های مثبت (رشد، آگاهی سیاسی، فرهنگ، تاریخ، اصالت و دین) را حول آن مفصل‌بندی می‌کند تا فلسفه‌ای مشخص را برای این گفتمان ترسیم کند و آن را هژمونیک کند و نهایتاً به گفتمانی عینی تبدیل می‌گردد؛ این عینیت در رمان، زمانی بازنمایی می‌شود که گفتمان مقاومت وارد مرحله مبارزه شده و تأکید بر استمرار این روند دارد: «أثناء الليل اجتمعت مجموعة من الرجال و على رأسهم الشيخ أحمد و قررت المواصله و الإصرار في التصعيد و بدأ الشيخ أحمد يشرح وجهة نظره، بأن هذا الشعب شعب أصيل، و هو مستعد للتضحية، و الفداء، بكل غالٍ و نفيس، و قال: نحن بدأنا على بركة الله بعد سنوات من العمل الصادق في التربية و الإعداد لمثل هذه المرحلة، و الآن قد بدأنا نتحرك للأمام، و يجب ألا نتوقف و يجب ألا نتراجع، نتقدم، لا نتراجع نريد من مستوى علمنا و لا نقص، و نتطور مرحلة بعد مرحلة حتى تحقيق أهداف شعبنا» (السنوار، ۲۰۰۴: ۲۰۳)؛ ترجمه: در شب، گروهی از مردان به رهبری شیخ احمد گرد هم آمدند و تصمیم گرفتند بر ادامه مسیر و اصرار بر تشدید اقدامات پای‌بفشارند. شیخ احمد، دیدگاه خود را چنین بیان کرد: این ملت، ملتی اصیل است و برای فداکاری و ایثار، با همه دارایی و جان گران‌بها و نفیس خود آماده‌است. او گفت: ما پس از سال‌ها تلاش صادقانه در زمینه تربیت و آمادگی برای چنین مرحله‌ای، به برکت خدا آغاز کرده‌ایم و اکنون حرکت روبه‌جلو را شروع کرده‌ایم. نباید متوقف شویم و نباید عقب‌نشینی کنیم؛ پیش می‌رویم، عقب‌نشینی نمی‌کنیم، سطح آگاهی و تلاشمان را افزایش می‌دهیم و از آن کم نمی‌کنیم و مرحله‌به‌مرحله پیشرفت می‌کنیم تا به اهداف ملتمان دست پیدا کنیم.

«در نظریه گفتمان به آن دسته از گفتمان‌هایی که چنان محکم تثبیت شده‌اند که تصادفی بودنشان فراموش می‌شود، گفتمان‌های عینی گفته می‌شود. عینیت، نتیجه تاریخی فرایندهای سیاسی و کشمکش‌هاست؛ درحقیقت، گفتمان از امری سیاسی به امری طبیعی تبدیل شده‌است، یعنی جایی که یک دیدگاه به امر طبیعی بدل شود و اجماع شکل بگیرد، مفهوم هژمونی واسطه میان عینیت و امر سیاسی است. گذر از تضادهای سیاسی به عینیت، از خلال مداخلات هژمونیک صورت می‌گیرد» (فیلیس و یورگنسن، ۱۳۹۶: ۷۲). در رمان مذکور، عینیت گفتمان مقاومت در سطح جامعه، به‌حدی است که از طریق بیانیه، مردم را به انتفاضه و مقاومت در سطح مسلحانه دعوت می‌کند: «البيان كان موقفاً بسم حركة المقاومة الإسلامية ومعنواً بـ (و أنا الغريق فما خوفي من الغرق) يستثير في الناس روح المقاومة و الفداء و يحرضهم على المحتل الغاشم الظالم، انت الناس و بدؤا بالاحتشاد و التجمهر و ارتفع صوت الهاتفين فازداد الحشد و التجمع، و يرفع الصوت الهادر ضد الاحتلال و ممارساته و للفلسطينيين للفداء ضد اليهود و اغتصابهم للمقدسات و عشرات الآلاف في كل منطقة يزحفون في شوارع المدن و المخيمات» (السنوار، ۲۰۰۴: ۲۰۳)؛ ترجمه: بیانیه با نام «حركة المقاومة الإسلامية» امضا شده و با عنوان «وَأَنَا الْغَرِيقُ فَمَا خَوْفِي مِنَ الْغَرَقِ» منتشر گردید. این بیانیه، در مردم روح مقاومت و فداکاری را

برمی‌انگیخت و آنان را علیه اشغالگر ستمگر و ظالم تحریک می‌کرد. مردم واکنش‌نشان داده و شروع به تجمع و گردهمایی کردند. صدای شعاردهندگان بلند شد و بر شمار جمعیت و اجتماع افزوده گردید. صدای خروشان علیه اشغال و اقدامات آن طنین‌انداز شد و فلسطینیان را به فداکاری در برابر یهود و غصبشان بر مقدسات فرامی‌خواند. ده‌ها هزار نفر در هر منطقه، در خیابان‌های شهرها و اردوگاه‌ها به حرکت درآمدند.

مردم با همراهی و پذیرش آنان، هویت عینیت‌یافته این گفتمان را تصدیق می‌کنند. نویسنده بارها با فرایند برجسته‌سازی نقاط قوت خود و طرح کشمکش‌های سیاسی با غیرهای داخلی و غیرهای خارجی در روابط منطق تفاوت (ر.ک: السنوار، ۲۰۰۴: فصل‌های ۲۶، ۲۷ و ۲۸) به هژمونیک کردن گفتمان مقاومت اسلامی با هدف عینیت‌یافتنش در تمام سطوح جامعه اقدام می‌کند. این عینیت‌یافتگی حتی در رفتار زنان هم برومی‌کند؛ آنها با شجاعت به مردان اسلحه می‌دهند، همچنین لایبی مادران برای فرزندان در گهواره‌شان نیز دچار تغییر ایدئولوژیکی می‌شود و مادران واژگان مقاومتی را در لایبی‌های خود به کار می‌برند. برای مثال، زن عمومی ابراهیم که نقش مادری برای ابراهیم داشته یا دخترش مریم - همسر ابراهیم - برای فرزندش اسراء در گهواره اینگونه لایبی می‌خواند و کلمه السلاح / البارودی را جایگزین مندیل در لایبی‌های کودکان می‌کند: «هی ترتجل الغناء الذی اعتادت النسوة علی تردیده، و هن یهزرن سر الأطفال، لیناموا أو لیکفلوا عن البكاء، و کثیراً ما کانت تردد الأزمه: (هاتی مندیلی یا واقفه علی الباب... هاتی مندیلی، لأرجع عالبلا دی یا واقفه علی الباب... لأرجع عالبلا دی)، و اشوف حبابی یا واقف علی الباب... اشوف حبابی)، و تستمر فی الارتجال علی الوزن و الغناء ولكن بعد ذلك الموقف الذی کان مع إبراهیم، استبدلت کلمه مندیلی فی غنائها بکلمه البارودی، فصارت تغنی دوماً بلازمه (هاتی البارودی یا واقفه علی الباب، هاتی البارودی، أحرر بلادی یا واقفه علی الباب... أحرر بلادی، یا عز أحابی یا واقفه علی الباب... یا عز أحابی)» (السنوار، ۲۰۰۴: ۲۳۸)؛ ترجمه: مادرم (زن عمومی ابراهیم) آوازهایی را که زنان به خواندنشان عادت داشتند، می‌خواند؛ همان ترانه‌هایی که زنان روستا هنگام تکان دادن گهواره کودکان زمزمه می‌کردند تا آنها را آرام کنند یا بخوابانند. او بارها این ترجیع‌بند را تکرار می‌کرد: «دستمال یادگاری‌ام را بیاور، ای که بر در ایستاده‌ای دستمال یادگاری‌ام را بیاور تا به سرزمینم بازگردم، ای که بر در ایستاده‌ای... تا عزیزانم را که بر در ایستاده‌اند ببینم... عزیزانم را ببینم» اما پس از (موضع‌گیری مقاومتی)، ابراهیم واژه «دستمال یادگاری» را با «تفنگ» جایگزین کرد و همواره می‌خواند: «تفنگ باروتی‌ام را بیاور، ای که بر در ایستاده‌ای، تفنگ باروتی‌ام را بیاور تا سرزمینم را آزادکنم، ای که بر در ایستاده‌ای... تا سرزمینم را آزادکنم، ای عزیزترین عزیزانم که بر در ایستاده‌ای... ای عزیزترین عزیزانم.

همچنین کودکان فلسطینی با ساختن تخته‌های چوبی میخ‌دار و قراردادن آنها در جاده، به پنچر کردن ماشین‌های اسرائیلی اقدام می‌کردند که به سرگرمی آنان تبدیل شده بود یا نارنجک‌های دست‌ساز می‌ساختند و منفجر می‌کردند که بعدها گفتمان مقاومت، ایده ساختن بمب‌های دست‌ساز اولیه را از این کودکان گرفتند (ر.ک: السنوار، ۲۰۰۴: ۲۰۶ و ۲۰۵).

۲-۶. اسطوره‌سازی و قابلیت اعتبار و دسترسی گفتمان مقاومت

در نظریه تحلیل گفتمان، همواره گفتمان‌ها با بحران و مشکلات اجتماعی همراهند؛ این بحران‌ها در ذهن سوژه‌ها نیاز به یک گفتمان جایگزین را پدید می‌آورند که بتواند مشکلات موجود را حل کند. در چنین شرایطی اسطوره (myth) یا نظریه، راهی برای برون‌رفت از مشکلات جاری جامعه است (لاکلاو، ۱۹۹۴: ۴۹). چراکه گفتمان مسلط سعی دارد با توانمند نشان دادن خود در برون‌رفت از بحران‌ها از شرایط بحرانی برای هژمونیک کردن خود بهره‌برد؛ بدین جهت، گفتمان‌های دیگر، تصویر روشنی از خود ارائه می‌دهند که در آن شرایط، خبری از مشکلات نیست. لاکلاو این تصویر آرمان‌گرایانه را اسطوره می‌نامد. اسطوره در این نظریه، فضای نمادین است که آینده‌ای متفاوت و نظامی نو برای جامعه را تصویری سازد.

گفتمان مقاومت بعد از عینیت یافتن، حماس و ایدئولوژی‌اش را به عنوان اسطوره در برابر گفتمان مسلط بازنمایی می‌کند تا صرف یک گروه سیاسی نباشد؛ بلکه روایت نمادین از ایستادگی مردم، ایمان و فداکاری آنان برای حفظ سرزمین و خلق جامعه آرمانی‌شان باشد؛ بنابراین تنها راه حل برون رفت از مشکلات را مقاومت و نپذیرفتن صلح و مذاکره با اسرائیل عنوان می‌کند: «قاطع محمود: و إلى متى ستستمر هذه المقاومة إلى متى؟ فيجيبه إبراهيم بهدوء و ثقة: حتى يضطر الاحتلال للخروج و الرحيل دون شروط و دون التزامات من طرفنا يا محمود، دون أن نصبح شركاء للمحتلين في اتفاقيات تعترف بشرعية و حقيقة وجودهم على أرضنا... الانتفاضة و المقاومة كقيلة أن تجبر إسرائيل على الانسحاب دون التزامات منا لا بالاعتراف بها و لا بالتعاون الأمني و التنسيق و الارتباط، و لا بتحويل المعركة من معركتنا كفلسطينيين معها إلى معركتنا الداخلية» (السنوار، ۲۹۰: ۲۰۰۴)؛ ترجمه: محمود حرفش را قطع می‌کند: تا چه زمانی این مقاومت ادامه خواهد داشت؟ تا کی؟ ابراهیم با آرامش و اطمینان جواب می‌دهد: تا وقتی که اشغالگران مجبور شوند بدون هیچ شرط و بدون هیچ تعهدی از طرف ما، از اینجا خارج شوند و کوچ کنند، بدون آنکه ما شریک اشغالگران بشویم و در توافق‌هایی شرکت کنیم که مشروعیت و واقعیت وجود آنان را بر سرزمین ما به رسمیت بشناسد... انتفاضة و مقاومت آن قدر توانمند هستند که می‌توانند اسرائیل را به عقب‌نشینی وادار کنند؛ بی‌آنکه ما هیچ تعهدی بپذیریم، نه با به رسمیت شناختن اسرائیل، نه با همکاری امنیتی و نه با هماهنگی و هیچ‌گونه وابستگی و ارتباطی و نیز بدون آنکه نبرد ما به عنوان فلسطینیان با اسرائیل را به نبردی درونی بین خودمان تبدیل کنیم.

اسطوره در گفتمان سیاسی سنوار، فضای نمادینی است که جامعه را حول افق جدید بدون اسرائیل بازآرایی کرده و چشم‌اندازی جدید از نظم اجتماعی را برای مردم فلسطین می‌آفریند که جامعه را به این حقیقت رهنمون کند که اسرائیل با وجود قدرت و زور، توان نابودی مردم فلسطین را ندارد. این اسطوره با واقعیت یا ساختارهای موجود، پیوستگی تاریخی ندارد: «فإن إسرائيل قادرة على سحقنا في دقائق، ضحك إبراهيم قائلاً: إذا فلماذا لم تسحقنا إن مركبات المعاملة ليست مركبات قوة عسكرية مادية بحتة، يا محمود، فإسرائيل تدرك أن وراءها أمّة عربية وإسلامية، صحيح أنها مفككة، ولكنها لو استخدمت ضدنا القوة بصورة زائدة فإن موازين الكون ستقلب، إسرائيل غير قادرة على سحقنا؛ لأنها تدرك أنها محكومة بمعادلات كثيرة، وكسر أي معادلة منها تعني أنها ستسحق هي الأخرى كذلك» (السنوار، ۲۰۰۴: ۲۹۱)؛ ترجمه: (محمود گفت) پس اسرائیل قادر است ما را در عرض چند دقیقه درهم بکوبد. ابراهیم خندید و گفت: پس چرا ما را نابود نکرده؟ اجزای این معادله صرفاً اجزای یک قدرت نظامی مادی محض نیست، محمود جان. اسرائیل به خوبی درک می‌کند که اُمّت عربی و اسلامی پشت سر ماست؛ درست است که این اُمّت، متلاشی و از هم گسسته است اما اگر اسرائیل علیه ما بیش از حد، از قدرتش استفاده کند، توازن‌های جهان به هم خواهد خورد. اسرائیل نمی‌تواند ما را نابود کند زیرا به خوبی می‌داند که خود تحت سلطه معادلات بسیاری است و شکسته شدن هر یک از این معادلات به این معناست که خودش هم نابود خواهد شد.

لاکلائو برای توضیح چگونگی تبدیل یک اسطوره به گفتمان مسلط از دو مفهوم بهره می‌برد: «قابلیت دسترسی (accessibility) و اعتبار (Credibility)؛ قابلیت دسترسی یعنی در دسترس بودن در زمینه و موقعیتی که هیچ گفتمان دیگری خود را به عنوان جایگزین واقعی هژمونیک نشان نداده است» (لاکلائو، ۱۹۹۰: ۶۶). بنابراین صرف در دسترس بودن می‌تواند پیروزی یک گفتمان خاص را تضمین کند و آن را به افق تصویری جامعه تبدیل کند. دلیل این امر این است که هیچ مقیاس مشترکی میان محتوای بی‌قراری‌های موجود و اسطوره‌ای که آن را بازنمایی می‌کند، وجود ندارد و در این صورت صرف این واقعیت که این گفتمان، خود را قادر به برقراری نظم جلوه می‌دهد، کافی است تا پذیرش آن را تضمین کند. این گفتمان جدید را بخش‌های متعدّد جامعه می‌پذیرند نه به این دلیل که محتوایش را دوست دارند، بلکه چون این گفتمان نظامی است که جایگزین مناسبی برای بحران و بی‌نظمی عمومی تلقی می‌شود. به عبارت دیگر در شرایط بی‌نظمی، نیاز به نظم است و محتوای واقعی این نظم، دغدغه ثانویه است. با توجه به بازنمایی‌هایی که سنوار در زنجیره تفاوت از گفتمان‌های موجود در فضای سیاسی-اجتماعی جامعه فلسطین نشان می‌دهد که اسطوره حماس از قابلیت دسترسی فهم و تجربه برخوردار است و این را از خلال شخصیت‌پردازی مبارزان شاخص فلسطینی مثل

عماد عقل، یحیی عیاش، محمود ابو هنود، ام نضال و... که با ایمان و فداکاری در برابر اشغال می‌ایستند و تمرکز بر دال‌های مظلومیت، شهادت، آزادی قدس، وعده الهی، ترسیم درد و رنج اشغالگری و لحظات تصمیم‌گیری برای پیوستن به مقاومت؛ به مخاطب نشان می‌دهد اینکه مردم عادی هم این مفاهیم را در زندگی تجربه می‌کنند و مختص نخبگان نیست: «الثلث الباهظ الذی دفعه، یتسم إبراهیم و هو یقول: من الذی تعب؟ و من الذی أرق؟ أنت أم أنا، أمهاتنا و نساؤنا الذین یدفعون الثمن من أرواح أبنائهم و من بیوتهم و من أغلی ما یملکون، لم ینطق أحدهم بکلمة تدل علی التعب ألم تر فی کل مرة أن لم الشهید تهتف أنها مستعدة للتضحية بأخوته الآخرين فی سبیل القدس والأقصى...، أما الشعب الصابر فهو مستعد للتضحية بكل غال و ثمین من أجل عزته و کرامته و مقدساته...» (السنوار، ۲۰۰۴: ۳۳۱)؛ ترجمه: چه کسی خسته شده؟ چه کسی ناتوان شده؟ تو یا من؟ مادران و زنان ما که با جان فرزندانمان، خانه‌هایمان و با گران‌ترین دارایی‌هایمان بها می‌پردازند. هیچ‌یک از آنان حتی یک کلمه از خستگی بر زبان نیاورده‌اند. مگر ندیده‌ای هر بار مادر شهیدی فریاد می‌زند که آماده‌است فرزندان دیگری را در راه قدس و مسجدالاقصی فدا کند؟... ملت صبور، آماده‌است که هر چیز گران‌قدر و ارزشمند را برای عزت، کرامت و مقدسات خود فدا کند.

قابلیت اعتبار به معنای سازگاری اصول پیشنهادی گفتمان با اصول بنیادین جامعه (گروه اجتماعی) است که نویسنده با تکیه بر روایت‌های فرهنگی و تاریخی معنا و قدرت اسطوره حماس را بازنمایی می‌کند و بر قابلیت اعتبار آن تأکید می‌کند، در فصول رمان با تاریخ‌نگاری اسطوره‌ای به بازسازی شکل‌گیری حماس پرداخته برای اعتباربخشی به گفتمان مقاومت - حماس - از عناصر دینی، تاریخی استفاده می‌کند و اشاره می‌کند که سرزمین فلسطین همیشه به خون‌های پاک برای بقای خود نیاز داشته‌است: «قال: هذا التراب ترابنا، و هذه الأرض أرضنا جُبلت بدماء صحابة رسول الله ﷺ و لابد أن تجبل بدم زکی طاهر من أتباع الرسول ﷺ حتی تتحرر من جدید» (السنوار، ۲۰۰۴: ۱۳۱)؛ ترجمه: گفت این خاک، خاک ماست و این سرزمین، سرزمین ماست که با خون پاک صحابه پیامبر (ص) سرشته شده‌است و لاجرم باید با خون پاکی از پیروان رسول خدا (ص) نیز سرشته شود تا بار دیگر آزاد گردد.

یا اینکه در سالروز واقعه معراج پیامبر و اسراء، حماس بیانیه صادر می‌کند که تجمعات و اعتراضات در این روز انجام می‌شود (ر.ک: السنوار، ۲۰۰۴: ۲۲۱)؛ علاوه بر این، ابراهیم که نماینده گفتمان مقاومت - حماس - است، برای دانش‌آموزانی که آنها را به گردش علمی - عقیدتی آورده، از تاریخ و میراث سرزمین فلسطین و قدس می‌گوید و به شخصیت صلاح‌الدین ایوبی اشاره می‌کند و آنها را با شخصیت‌های دینی مثل ابراهیم، اسحاق، ساره و... آشنایی می‌کند (همان: ۱۳۳). در مباحثی که با محمود در دفاع از اسطوره حماس دارد، به ماجرای یهود و حضرت موسی و آیه ۶۱ سوره بقره استناد می‌کند (همان: ۳۰۸) و با ایجاد این اعتبار که از طریق پیوند با اصول و ارزش‌های عقیدتی، تاریخی و فرهنگی فراهم شده، توانسته‌است هویت‌های پراکنده را حول یک منطق هم‌ارز سازماندهی و بسیج کند، اسطوره حماس به تصور اجتماعی تبدیل می‌گردد.

۳- نتیجه‌گیری

رمان (الشوک و القرنفل) بازنمایی ادبی قوی و نظام‌مند از نظریه تحلیل گفتمان و مفهوم محوری ضدیت است. سنگ بنای نظریه گفتمان، ایجاد هویت سیاسی از طریق تمایز «ما» و «آنها» است، لذا رقابت گفتمان (صهیونیست با مقاومت) برای پرکردن قلمرو واحد (نظم گفتمانی)، در تمام سطوح این رمان مشهود است. همچنین نتایج بررسی‌ها نشان داد که در این رمان:

تلاش شده‌است که با مفصل‌بندی متضاد و هدفمند دال‌ها، هویت و مشروعیت مقاومت مبتنی بر عقیده، وفاداری و تاریخ در برابر ماهیت تخریبی و غاصبانة گفتمان صهیونیستی تثبیت شود و این موضوع به تقویت بنیان‌های فکری و ایدئولوژیکی مقاومت فلسطین منجر می‌گردد. همچنین باوجود عینیت‌بخشی به گفتمان مقاومت اسلامی، جامعه فلسطین به‌عنوان یک ساختار آگونیستی و

دموکراتیک معرفی می‌شود که در آن، تضادهای داخلی پذیرفته می‌شوند اما در برابر تهدید خارجی، به یک هویت جمعی هم‌ارز و متحد دست می‌یابند. درواقع، یحیی السنوار از طریق استراتژی گفتمانی آگاهانه، تلاش می‌کند تا گفتمان مقاومت اسلامی را به گفتمانی هژمونیک و عینی‌شده در سراسر جامعه فلسطین تبدیل کند. این هدف از طریق تکیه بر جنبه مولد قدرت و مفصل‌بندی دقیق دال‌ها به دست می‌آید؛ برای نمونه، تلاش شیخ احمد در جذب جوانان، اردوهای تفریحی با تمرکز بر تاریخ و فرهنگ دینی و یا تغییر در لایای مادران برای جایگزینی واژگان مقاومتی مانند «السلاح» و «البارودی» به جای «مندیل»، نمونه‌هایی از این شبکه‌های کوچک قدرت هستند که ذهنیت، رفتار و گفتار را در جهت مقاومت بازتولید می‌کنند. افزون‌براین، گفتمان صهیونیست با دال‌های منفی (قتل، کشتار، سلطه، خفقان، ستم، تخریب و جاسوسی اجباری) مفصل‌بندی می‌شود. این تصویرسازی از اقدامات اشغالگران مانند ایجاد سازمان مخفی شهرک‌نشینان مجهز به سلاح و فتوای خاخام‌ها برای کشتار، یا ایجاد ایست بازرسی‌های متعدد و منع رفت‌وآمد، هژمونی صهیونیستی را در ذهن مخاطب می‌شکند و آن را در حد یک رژیم غاصب، ستمگر و بی‌اعتبار تقلیل می‌دهد؛ اما گفتمان مقاومت اسلامی بر دال‌های مثبت (رشد، آگاهی سیاسی، فرهنگ، تاریخ، اصالت و دین) متمرکز می‌شود. این گفتمان با تکیه بر ریشه‌های دینی و فرهنگی مانند نقش مسجد و روحانیت، تربیت و پرورش روحی را بر مبارزه مقدم می‌داند و فلسفه‌ای روشن و مشخص برای خود ترسیم می‌کند. همچنین گفتمان مقاومت، اسطوره حماس را در مواجهه با بحران و نفی سازش به تنها معنای موجود تبدیل می‌کند. گفتمان مقاومت، تمامی نقاط ممکن برای مفصل‌بندی گفتمان‌های رقیب را مسدود کرده و خود را به عنوان نقطه نهایی مشروعیت معرفی می‌کند. علاوه بر این، برای سازگاری اصول اسطوره با اصول بنیادین جامعه، نویسنده به‌طور نظام‌مند، از دو سازوکار قابلیت اعتبار و دسترسی بهره‌برده است و گفتمان مقاومت را با ارزش‌های غیرقابل انکار دینی، فرهنگی و تاریخی پیوند می‌زند، همچون: استفاده از روایات دینی (ماجرای یهود و حضرت موسی) و پیوند دادن آزادی فلسطین به (وعده الهی) و سنت (جهاد و خون پاک) و ارجاع به شخصیت‌های تاریخی و مذهبی (صلاح‌الدین ایوبی، حضرت ابراهیم، ساره و...) و سازماندهی رویدادهای مقاومت در سالروزهای مهم دینی (مانند معراج پیامبر). در نهایت، تمرکز بر مفاهیمی چون «مظلومیت»، «شهادت» و «رنج اشغال» که مستقیماً با تجربه زیسته مردم عادی همخوانی دارد، به گفتمان مقاومت عمق می‌بخشد. این مکانیسم تضمین می‌کند که اسطوره حماس یک پروژه نظامی نخبگان نیست بلکه یک تعهد اجتماعی فراگیر است که بر دوش تمام اقشار جامعه نهاده شده است.

پی‌نوشت‌ها:

۱. آنتاگونیسم (ضدیت): رابطه سلب‌گرا است که در آن، وجود «دیگری» به مثابه یک تهدید برای هویت و کامل‌بودن «ما» تلقی می‌شود. در این رابطه، «دیگری» به مثابه دشمنی وجودی تلقی شده و باید نابود شود تا هویت «ما» تکمیل گردد.
۲. آگونیسم (غیریت): تبدیل رابطه «دشمنی» به «رقابت» است که در آن، «دیگری» یک رقیب مشروع محسوب می‌شود و در چهارچوب قواعد مشترک سیاسی با او مبارزه می‌شود، نه اینکه وجودش نفی شود.
۳. منطق هم‌ارز: فرایند گفتمانی که مطالبات پراکنده را در برابر یک نیروی مشترک به هم پیوند می‌زند و یک هویت جمعی (مردم) پدید می‌آورد.
۴. منطق تفاوت: نقطه مقابل منطق هم‌ارزی است و به فرایند تفکیک و پیچیده‌سازی فضای اجتماعی می‌پردازد؛ در این منطق، هر مطالبه یا گروه اجتماعی، به عنوان یک واحد منحصر به فرد و خاص شناخته می‌شود که باید به صورت جداگانه به آن پاسخ داده شود.

فهرست منابع

الف. منابع فارسی

- آقاگل‌زاده، فردوس. (۱۳۹۲). *فرهنگ توصیفی تحلیل گفتمان و کاربردشناسی*. تهران: انتشارات علمی.
- آهنگر، عباسعلی و همکاران. (۱۳۹۸). «بررسی انتقادی مؤلفه‌های اجتماعی-فرهنگی فیلم «فروشنده» بر اساس الگوی لاکلاو و موفه». *مجله جهانی رسانه*، دوره ۲۸، شماره ۲، صص ۵۲-۲۲.
- انصاری، نرگس و صادقی لیلیا. (۱۴۰۲). «تحلیل گفتمان داعش در رمان وشم الطائر بر مبنای نظریه تحلیل گفتمانی لاکلاو و موفه». *مجله ادب عربی*، دوره ۱۶، شماره ۱، صص ۲۲-۵.
- امیدوار، احمد. (۱۴۰۰). «تحلیل گفتمان انتقادی اشعار احلام نصر براساس نظریه لاکلاو و موفه». *مجله زبان و ادبیات عربی*، دوره ۱۳، شماره ۲، صص ۱۰۳-۷۹.
- خورش، صادق و توحیدی‌فر، نرجس. (۱۳۹۹). «فرآیند به‌کارگیری نقاب برای اسطوره‌سازی در تحلیل گفتمان لاکلاو و موفه، در قصیده خروج رأس الحسین من المدن الخائنه از قاسم حداد». *پژوهش‌نامه نقد ادبی*. دوره ۱۱، شماره ۲۰، صص ۱۲۰-۹۹.
- پوزش شیرازی، علی و کسرائی، محمدسالار. (۱۳۸۸). «نظریه لاکلاو و موفه؛ ابزاری کارآمد در فهم و تبیین پدیده‌های سیاسی». *مجله فصلنامه سیاست*، دوره ۳۹، شماره ۳، صص ۳۶۰-۳۴۰.
- شجاعی، حیدر. (۱۳۹۶). *نمادشناسی تطبیقی ۳ (گیاها)*. تهران: نشر پدارم.
- شوالیه، ژان و گرابرن، آلن. (۱۳۸۷). *فرهنگ نمادها ج ۳*، ترجمه سودابه فضایی. تهران: نشر جیحون.
- ضمیران، محمد. (۱۳۷۸). *میشل فوکو: دانش و قدرت*. تهران: هرمس.
- کلاتری، عبدالحسین. (۱۳۹۱). *گفتمان (از سه منظر زبان‌شناختی، فلسفی و جامعه‌شناختی)*. تهران: نشر جامعه‌شناسان.
- لاکلاو، ارنستو و موفه، شانتال. (۱۴۰۲). *هژمونی و استراتژی سوسیالیستی (به سوی سیاست دموکراتیک رادیکال)*. ترجمه محمد رضایی. چاپ ششم. تهران: نشر ثالث.
- موفه، شانتال. (۱۳۹۱). *درباره امر سیاسی*. ترجمه منصور انصاری. تهران: نشر رخداد نو.
- یورگنسن، ماریان و فیلیپس، لوییز. (۱۳۹۶). *نظریه و روش در تحلیل گفتمان*. ترجمه هادی جلیلی. چاپ هفتم، تهران: نشر نی.

ب. منابع عربی

- السَّوَّار، یحیی. (۲۰۰۴). *الشَّوْک والقرنفل*. فلسطین: بی‌نام
- کوهن، جان. (۱۹۹۹). *بنیة اللغة الشعرية*. ترجمه محمد الولی و محمد العمری. المغرب: دار توبقال و الدار البيضاء.

وادی، طه. (۱۹۹۶). *الرواية السياسية*. الطبعة الأولى. القاهرة: الشركة المصرية العالمية للنشر.

پ. منابع لاتین

Laclau, Ernesto. (1994). *The Making of Political Identities*. London: verso.

Laclau, Ernesto. (1990). *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London: Verso.

References

Ansari, N., & Sadegh Naghdeali, L. (2024). *Analysis of “ISIS Discourse” in “The Bird Tattoo” Novel Based on Laclau and Mouffe’s Theory of Critical Discourse Analysis*. Arabic Literature, 16(1), 5–22.

Omidvar, A. (2021). *Critical Discourse Analysis of Ahlam Nasr’s Poems using Laclau and Mouffe’s Theory*. Journal of Arabic Language and Literature, 13(2), 79–103.

Khursha, S., & Tohidifar, N. (2020). *The Process of Employing Mask to Mythologize in Laclau and Mouffe’s Discourse Analysis (in Qasem Hadad’s Hussein’s Head’s Exit from Cities of Khaef)*. Journal of Critique of Arabic Literature, 11(20), 99–120.

Poozesh Shirazi, A., & Kasraie, M. S. (2009). *Discourse Theory of Laclau and Mouffe: Elaborate and Efficient Tool in Understanding the Political Phenomena*. Political Quarterly, 39(3), 340–360.

Aghagolzadeh, F. (2013). *A Descriptive dictionary of discourse analysis and pragmatics*. Tehran: Elmi Publications. (In Persian)

Sinwar, Y. (2004). *The Thorn and the Carnation*. Palestine: n.p. (In Arabic)

Chevalier, J., & Gheerbrant, A. (2008). *Dictionary of symbols* (Vol. 3) (S. Fazayeli, Trans.). Tehran: Jeyhun Publications. (Original work published in 1969) (In Persian)

Cohen, J. (1999). *Structure of poetic language* (M. Al-Wali & M. Al-Omari, Trans.). Morocco: Toubkal Publishing House, Casablanca. (In Arabic)

Jørgensen, M., & Phillips, L. J. (2017). *Discourse analysis as theory and method* (7th ed.) (H. Jalili, Trans.). Tehran: Ney Publishing. (In Persian)

Kalantari, A. (2012). *Discourse: from linguistic, philosophical, and sociological perspectives*. Tehran: Sociologists’ Publications. (In Persian)

Laclau, E., & Mouffe, C. (2023). *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics* (6th ed.) (M. Rezaei, Trans.). Tehran: Sales Publications. (In Persian)

Laclau, Ernesto. (1994). *The Making of Political Identities*. London: Verso.

Laclau, Ernesto. (1990). *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London: Verso.

Mouffe, C. (2012). *On the political* (M. Ansari, Trans.). Tehran: Rokhdad-e No Publications. (In Persian)

Shojaei, H. (2017). *Comparative symbolism, Vol. 3: Plants*. Tehran: Pedram Publications. (In Persian)

Wadi, T. (1996). *The political novel* (1st ed.). Cairo: Egyptian International Publishing Company. (In Arabic)

Zamiran, M. (1999). *Michel Foucault: Knowledge and power*. Tehran: Hermes. (In Persian)